

Hea uus Eesti ehk kunstiilma kirjutamine*

Virve Sarapik

Artikkel võtab vaatluse alla eesti ühe esimese terviklikuma kultuuriliikumise, Noor-Eesti, algperioodi tekstides väljendatud esteetilised ja ühiskondlikud ideaalid, kõrvutades neid sama aja teiste suuremate kultuuriliikumiste (eeskätt Eesti Kirjanduse Seltsi) programmiliste tekstidega. Sajandi alguse esimese suure Vene revolutsiooni mõjuaga jäävaid väikese rahvuse pürgimusi saab kaardistada kahe kultuuriloomelise printsiibi – utoopilise e. ühiskondliku tervikuna muuta ihkava ja monaadilise e. indiviidi-keskse – abil.

Uue ja parema riigi- või ühiskonnakorra väljamõtlemine on loomult totaalne projekt. See võrsus enamasti rahulolematusest ümbritsevate oludega, väljamõtteleja arvab teadvat, kuidas asjad võiksid toimida paremini. Seda tegema asudes aga selgub, et paremaks muuta ei saa üksnes osa, paremaks peab muutuma tervik, kõik selle osad. Väljamõeldud uues ja paremas ilmas võib mõni neist osadest küll domineerida, olla määravam või olulisem kui teised, teisi tingida, kuid terviklikkus säilib. Mõtte kinnituseks võime üle lugeda eri aegade utopiaid alates Platoni ideaalriigist üle klassikaliste utopiate kuni nt. marksism-leninismi klassikuteni. Terviklik ühiskonnamudel eeldab mõistagi ka seisukohavõttu kõrgkultuuri – teaduse, kirjanduse ja teiste

kunstide – kohta. Kui teadlaste (või vähemalt filosoofide) funktsiooni on ideaalriikides enamasti tunnustatud kuni valitseva positsiooni pakkumiseni, siis kunstidega on asi keerulisem. Iseloomulikuna on terviklike ideaalühiskondade loojad kunsti sotsiaalse rolliga hätta jäänud.¹ Kuid siia kõrvale võib asetada teised utoopialaadsed idülliseisundi, ideaal-elupaiga, kogukondliku heaolu saavutamise viisid, mis tihtipeale oma hea elu just kunsti – kas siis selle ühise nautimise või loomise – kaudu saavutavad. Uusaegsete utopiatega samas suunas liikus ideaallinnade projekteerimine, mis samuti ühiskondlikke suhteid ja inimese eksistentsi pidid parandama. Esmapilgul sarnaneb utoopiale eskapism: katkulaine eest pageti maamõisa, kunstnikekogukond siirdus idüllilisse maakohta. Ka siin püsib terviklikkus, kuid tervik püsib ühe osa piiritlemise kaudu. Üritatakse isoleeruda muust kas siis ajutiselt või püsivalt loomatagi illusiooni, et selline viis võiks sobida tervele ühiskonnale. Ideaallinn eeldas toitvat maaelu selle ümber, maamõis väliseid rahaallikaid, kunstnike kogukond pidi varem või hiljem argipäeva naasma. Idüll katkes süsteemi suletuse lõppedes, nii nagu ka nt. klassikalisele utoopiale oli ohuks väline sissetungija.²

1. Kaks kultuuriloomelise printsiipi

1.1. See üpris üldsõnaline algus viib tegelikult siinse kirjutise sihini: vaadelda ühe ees-

* Artikkel valmis ETF-i grandi nr. 5695 toel. Tänan Maie Kaldat mitmete inspireerivate vestluste eest.

1 Vt. selle kohta lähemalt: V. Sarapik, Saar. – Kohandumise märgid. Koost. ja toim. V. Sarapik, M. Kalda, R. Veidemann. Collegium litterarum 16. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2002, lk. 212–222.

2 Vt. nt. M. Bahtin, Aja ning kronotoobi vormid romaanis. – M. Bahtin, Valitud töid. Tallinn: Eesti Raamat, 1987, lk. 161; V. Sarapik, Saar, lk. 232–234.

ti esimese terviklikuma kultuuriliikumise Noor-Eesti algperioodi tekstides väljendatud arusaamu sellest, kuidas siinset maailma, Eestit, paremaks muuta.

Niimoodi raamistatud sissejuhatuse järel võib tekkida küsimus tahtlikus eelhäälestamises, Noor-Eesti programmiliste kirjutiste märgistamises utoopilistena. Ent sellise lähenemise taustaks on lähtumine kahest kultuuri eneseregulatsiooni pingestavast printsiibist: utoopilisest ja individualistlikust.

Kultuuriloomne ja eneserefleksiooni utoopiline printsiip asetab üksikisiku ja rühma tegevuse sihiks selle läbi parandada ühiskonna, oma maa ja rahva, maailma või inimgruppi seisundit. Seda saadab rahulolematuse kaasaja oludega, arusaam nende muutmise tarvilikkusest ning omaenese tegude projitseerimine sellele taustale. Utopiline printsiip hargneb üheltpoolt aja- ja teiselt poolt positiivse-negatiivse teljel. Positiivne on mõistagi usk, et paremaks muutumine, progress on võimalik. Negatiivse poolde jääb kõigepealt düstopia, mis on ühtaegu hirmradikaalsete muutuste ees. Teise vormina mainigem eksistentsiaalset pessimismi, tegutsemist arvatava lootusetuse kiuste. Selline negatiivne utoopilisus iseloomustab Eestis nii 19. sajandi lõpu venestusperioodi kui ka nõukogude aega näiteks 1970. aastatest alates, mil usk eesti rahva kestvusse oli hääbumas, kuid selle nimel tegutseti ikka. Ajaliselt paikneb positiivne ideaalilm kas minevikus (antiigi-ihalus ja lähenemine antiiksele ideaalile kui ainus võimalus asjade kulgu parandada, eestlaste muistne vabadusvõitlus) või tulevikus. Tuleviku parem ilm võib olla kättesaadav järeltulevatele põlvetele või asuda sootuks paradisiislikus teispoolsuses. Ka siin võib kultuuri õige toimimine (nt jumalale meelepärase kujutamine) selleni jõudmist kindlustada.

Klassikaliste utopiate geograafiline eraldatus (kaugel saar või hiljem ka teine planeet)

omaette eristust ei lisa. Ruumiline distants on näiline, vajalik selleks, et luua võimalik ideaal meie oma ühiskonnale, mille saavutamine nõuab aga sageli revolutsioonilist pöört. Mõistete utopia, düstopia (ka eutopia, antiutoopia, heterotoopia) põimumine võimaldab need koondada mõiste _toopiline printsiip alla, mis ühendab toopia (täheenduses 'reaalselt eksisteeriv kord') vastandid.³ _toopilise printsiibi alla kuulub ka atopia (täheenduses 'koha puudumine', 'kohatus'): fiktsionaalne maailm ei tarvitse asuda konkreetsetes paigas, olla kohal, esitades seeläbi oma fiktsionaalsust kõige ehedamal moel.

Teine kultuuriloomne viis on individikeskne, ning seda tähistatakse siinses tekstis monaadilise (kuid selle asemel võiks kasutada ka sõna aatomlik, täheenduses 'algne, jagamatu') printsiibina: see on keskendumine ainult omaenese tegevuse ja loomingu mõtestamisele, oma vaimse ja füüsilise mina arengule. Need kaks printsiipi pole mõistagi täiesti eristatavad, üks peitub teises: omaenese mina täielik allasurumine on harvaesinev äärmus, samuti vastupidine, igasugune usu puudumine oma tegevuse maailma muutvasse jõusse. Kuid olemas on need paratamatult, juba seeläbi, et oma tegutsemise mõtestamine, autopoiesis, eneserefleksioon on igasuguse teadliku tegevuse ja sedakaudu kultuuri vältimatu alus. Monaadiline printsiip sellist selget kaheteljelist toimumisruumi ei moodusta, nagu seda tegi _toopiline. See allub ühelt poolt tavapärasele isiksuse mudelitele (pessimistlik–optimistlik, passiiv-

3 Vt. ka samast mõistekasutusest lähtunud rahvusvaheline konverents "The City: _topias and Reflections" (19.–21. IX 2002, http://www.eki.ee/km/place/place_prog_3.htm). Toopia sellises tähenduses tõi käibesse Karl Mannheimi klassikaline teos "Ideoloogia ja utopia" (K. Mannheim, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. San Diego, New York, London: A Harvest Book, 1936, lk. 192).

ne-aktiivne), kuid ka ajaline telg (nt. möödunud noorusideaal vs. usk eesootavasse paremasse tulevikku) on täiesti märgatav. Kuigi sissejuhatuses tõmbasin paralleele utopia ja eskapismi vahel, tuleb siinkohal sisse põhimõtteline vahe. Eskapism ja samuti ka kunst-kunsti-pärast tegutsemine allub monaadilisele printsibile, selline tegevus on igal juhul isiku- ja mitte sootsiumikeskne.

Paar _toopiline–monaadiline kipub paratamatult seostuma teiste kultuuridihhotoomiatega. Esmalt meenub modernismi lineaarse progressi usk vs. (mütoloogiline) tsüklilisus. Teiseks kirjaga ja kirjata kultuurid või grammatikale vs. tekstile orienteeritud kultuuritüübid.⁴ Siiski pole need paarid kattuvad _toopilise–monaadilisega. Esiteks eksisteerivad _toopiline ja monaadiline printsipi alati koos nii kultuuris tervikuna, selle osades kui ka indiviidi tegevuses ja rääkida saab vaid emma-kumma dominandist. Teiseks leiab _toopilist printsipi ka tsüklilises maailmipildis: mütoloogiline teadvus mõtestab samuti oma tegevust, näiteks maagilist akti sooviga kas või taastada praegu eksisteeriv maailm, tagada uus viljakuse tsükel. Ideaal asub nii minevikus kui ka tulevikus. Näiliselt on ideaalseisundit juba varem reaalses elus kogetud (lõikusaeg, suvi-sügis) ning eesmärgiks on selle tagasikutsumine.

1.2. Artiklis on aluseks võetud Noor-Eesti varasemad, eeskätt nii enese, eesti kultuuri kui ka ühiskonna mõtestamisega tegelevad programmilised tekstid esimesest kuni kolmanda albumini (põhiosas kirjutatud seega aastatel 1904–1908). Seejuures on irdatud tavapärasest periodiseeringust: Noor-Eesti kujunemine ja revolutsiooniline etapp (I–II album), esteetiline kõrgperiood (III–IV album ja ajakiri) ning hilisperiood (Esimene maailmasõda, V album).⁵ Kõrvale on jäänud eellugu (mille Paul Ambur liidab revolutsioo-

nilise etapiga) põhjusel, et vähemalt tekstuaalsel tasandil esindas esimese albumi saatesõna juba täiesti teistsugust kirjutamisviisi.⁶

Noor-Eesti tegevuse vaadeldavat järku iseloomustavad kui mitte just programmilised manifestid – selleks on saatesõnad liialt arutlevad ja ka sõnaohtralt pikad –, siis vähemalt teadvustatud soov oma eesmärgi ja läheteopisitsiooni välja öelda. Vahemikku 1904–1908 seob liikumise ühtsus, usk selle tegevuse ja mõjukuse kasvu. Nii siselõhed kui ka opositsioonilisus pole veel ületamatud ja radikaalsed. Kahtlemata on selle aja jooksul näha tõekspidamiste muutumisi, kuid ideeliselt ühtsete arengujärkude eristamiseks peaks liigendus olema veelgi tihedam.

Alustekstide hulka on lisaks albumeis ilmunule võetud ka teised Noor-Eesti kesksete autorite samal perioodil trükitud ilmunud kirjutised. Väga palju neid pole, eeskätt Gustav Suitsu “Sihid ja vaated”⁷, saksakeelne

4 Vt. nt. W. Ong, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Methuen, 1982; J. Lotman, *Mõned mõtted kultuuritüpoloogiast (semiootiline aspekt)*. – J. Lotman, *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 1999, lk. 75–90.

5 Vt. nt. E. Süvalep, *Kirjandus 20. sajandi alguskümneidel*. “Noor-Eesti”. “Siuru”. – E. Annus, L. Epner, A. Järv, S. Olesk, E. Süvalep, M. Velsker, *Eesti kirjanduslugu*. Tallinn: Koolibri, 2001, lk. 165; *Eesti kirjanduse ajalugu*. III köide. XIX sajandi lõpust 1917. aastani. Toim. H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, 1969, lk. 62 (L. Tavel, A. Vinkel), lk. 302–314 (H. Puhvel).

6 Vt. P. Hamburg, *Noor-Eesti olemus ja kirjanduskultuuriline tegevus*. Tartu: Loodus, 1935, lk. 3, kes jätkab tegelikult Anton Jürgensteini alustatud suunda (A. Jürgenstein, *Noor-Eesti*. Päättükk uuest Eesti kulturalisest edenemiseloost. – Eesti Kultura. Toim. V. Reiman. Tartu: Postimees, 1911, lk. 97–99). Siinsele lähedane on Nigol Andreseni esimese perioodi määratlus, mis tugineb asjaosaliste endi kinnitatud alguspunktile – esimese albumi ilmumine – ja lõpeb kolmandaga (N. Andresen, “Noor-Eesti” ja ta retseptioon (1905–1909). – *Looming* 1975, nr. 9, lk. 1549).

7 G. Suits, *Sihid ja vaated*. Helsingi: Yrjö Weilin, 1906.

eesti kirjanduse ülevaade⁸ ja olulisemad aja-
lehtedes ilmunud tekstid⁹, Friedebert Tuglase
“Põrgu väravas”¹⁰, Johannes Aaviku arvus-
tused ja kirjandusülevaated.¹¹

Omaette küsimus on mõistagi, kellest (või
millest) me räägime, kui räägime Noor-Ees-
tist. On väljaanne ja selles esinevad autorid,
kirjastus, hilisem ühing ja aktsiaselts. On
mingid sõpruskonnad, kes *ca* kümne aasta
vältel sõpruskonnana ei püsi. On hilisem, pea
kivinenult mütologiseerunud arusaam Noor-
Eesti rollist eesti kultuuri kujunemises ja lõ-
puks osavõtjate endi tagasisivaated. See, mida
tänapäevane kultuuriteadvus nooreestlusena mõis-
tab, ongi põhiosas hilisem konstruktsioon.
Siinne kirjutis lähtub nelja isiku kirjutistest,
keda läbivalt ja kõhklusteta seostatakse Noor-
Eestiga selle liikumise algusest alates: Gus-
tav Suits kui programmiliste tekstide autor,
Friedebert Tuglas, Johannes Aavik ja Villem
Grünthal-Ridala. Bernhard Linde¹² sageli
üsna ambitsioonikad kunstialased kirjutised
ja intensiivne tegutsemine Noor-Eesti asja
ajamisel jäävad veidi hilisemasse aega.¹³

See tekstikorpused pole iseenesest suur, sam-
mas aga ebaühtlane ja ideeliselt heterogeen-
ne. Nii ealisest noorusest kui ka liikumise
muudest oludest (kas või ruumiline hajuta-
tus¹⁴) tingitult pole mingit ühtset ja eksplit-
siitselt väljendunud nooreestlust kui ilmavaa-
det või tegutsemisprogrammi kunagi eksis-
teerinud. Selgemaks piiritlemiseks tuleb ar-
vestada mõningaid samade autorite enese-
refleksioone ja tagasisivaateid Noor-Eestile ja
osalt nende edasist arengut. Teiseks tausta
loovaks allikmaterjaliks on käsikirjaline, nüüd-
seks osalt ka trükis avaldatud materjal, ees-
kätt kirjavahetus. Kolmandaks on püütud
arvestada Noor-Eesti liikumise välist ja hili-
semat retseptiooni. Neljandaks on oluline
Noor-Eesti ajalooline kontekst: kas ja mil mää-
ral erinesid nooreestlaste seisukohad kaasaeg-
setest pürgimustest ja mõttesuundadest.

Õigupoolest põimuvad kaks probleemi:
(1) nooreestlaste ideaalid, arusaamad kunst-
tist ning kunstikultuurist, nende funktsioo-
nidest ja toimimisest, (2) nende suhe kaas-
aegse mõttega, samuti 1905. aasta sündmus-

8 G. Suits, Die estnische Literatur. – Die Kultur der
Gegenwart. Hrsg. P. Hinneberg. Teil I, Abt. IX. Die
osteuropäischen Literaturen und die slavischen
Sprachen. Berlin, Leipzig: Teubner, 1908, lk. 333–
353; eesti keeles: G. Suits, Eesti kirjandus. TLK.

N. Andresen. – Looming 1968, nr. 10, lk. 1564–1576.

9 Nt. G. Suits, Kultura ja poliitika. – Elu 24. VII
1907, nr. 58, lk. 1–2; 27. VII, nr. 59, lk. 1–2; 1. VIII,
nr. 60, lk. 1; 3. VIII, nr. 61, lk. 1; 18. VIII, nr. 65, lk.
2–3; G. Suits, Aino Kallas. Ants Raudjalg. Eesti
jutustus. – Elu 22. XII 1907, nr. 110, lk. 1–2; 24. XII
1907, nr. 111, lk. 1–2; 28. XII 1907, nr. 112, lk. 2;
31. XII 1907, nr. 114, lk. 2.

10 F. Mihkelson, Põrgu väravas. Parallelid. – Eesti
Kirjandus 1908, nr. 6, lk. 224–232 (selles numbris
pealkiri “Põrgu väravad”); nr. 7, lk. 258–270; nr. 8,
lk. 301–307; nr. 9, lk. 325–331; nr. 10, lk. 352–361;
lk. 11, nr. 387–392.

11 Nt. J. Aavik, Gustav Suits: Elu tuli. – Postimees
18. XI 1905, nr. 254; J. Aavik, Rütumus ja riim. –
Meie Aastasada 17. VII 1907, nr. 11; 18. VII 1907,
nr. 12; J. Aavik, Prantsuse kirjanduse iseäraldused. –
“Uue Virulase” lisa 16. VI 1907, nr. 36, lk. 232–235;
“Säde” lisa 19. VI 1907, nr. 1, lk. 2–3; 23. VI 1907,
nr. 2, lk. 8–11; 30. VI 1907, nr. 3, lk. 17–19; J. Aavik,
Noor-Eesti 2. – Kirjandus ja Teadus. “Õiguse”
hinnata kaasanne 1907, nr. 7, lk. 54–55; nr. 8, lk. 62–
63; nr. 9, lk. 71–72; J. Aavik, Vaatlused Soome
uuema kirjanduse üle. – Kirjandus ja Teadus.
“Õiguse” hinnata kaasanne 1908, nr. 7, lk. 53–55; nr.
8, lk. 60–62; nr. 9, lk. 68–71; nr. 10, lk. 77–78; nr.
11, lk. 85–87; nr. 12, lk. 93–95; J. Aavik, Psychologia-
lik roman Eesti kirjanduses. – Kirjandus ja Teadus.
“Õiguse” hinnata kaasanne 1908, nr. 39, lk. 310–312;
nr. 40, lk. 318–319.

12 Paljude hulgast võib viidata ühele esimesele
Noor-Eesti tegevust kokku võtvale ja liikumisesisest
vaatepunkti esindavale kirjutisele: G. Suits,
Lõpusõna. – Noor-Eesti 1910/1911, nr. 5/6, lk. 637–
641, kus mainitakse “Noor-Eesti juhtivate vaimude-
na” just neid viite nime.

13 Vt. nt. R. Ruutsoo, Bernhard Linde ja “Noor-
Eesti”. – Keel ja Kirjandus 1986, nr. 4, lk. 210, 213.

14 Mainitud nelik kohtub ja saab võimaluse ühiseks
aegruumiliseks tegevuseks alles Helsingis alates sep-
tembrist 1906, mil sinna saabub ka Tuglas.

test, ühiskonna ja kultuurielu teisenemisest mõjutatud ja seda omakorda mõjutavate vaa-detega. Kui esimesele said asetatud üpris ran-ged ajalised raamid, siis teine eeldab parata-matult ajalisi põikeid ette- ja tahapoole. Kol-mandaks arenevad eelmistega seotult, kuigi mitte samasuunalisena eesti rahvusliku kul-tuuri, nt. "eestilise" kunsti ümber käivad dis-kussioonid, mis siinsest artiklist on kõrvale jäänud põhjusel, et sel teemal on valmimas eraldi käsitus.¹⁵

2. Noorte püüded ... Võitluse päivil

2.1. "Noor Eesti", uus põlvkond, tõusev su-gu, tuleb revolutsiooniga, sõjalooaga. See on rõõmus võitlus (nagu osutas Epp Annus¹⁶), mis manifesteerub eeskätt kirjasõnas. Huvi-pakkuv on aga see, mida võitlus pidi muut-ma ja mida uut tooma. Vaatleme esmalt lähemalt kaht võitluspäevade programmist teksti: "Noorte püüded"¹⁷ ja "Võitluse päi-vil"¹⁸, mõlema autoriks Gustav Suits.

"Noorte püüete" kirjutamislaad oli vähe-malt Eesti tollases kultuurikontekstis mida-gi täiesti uut ja uus oli see ka Suitsu varase-mate tekstide taustal. Kõigepealt iseloomus-tab seda vabanemine 19. sajandi kultuuri metakeele deminutiivsest ja ennasttaandavast hoiakust, püüd oma mõtteid kindlas kõne-viisis välja öelda. Võrreldes järgnevatega, kas või kogumiku "Võitluse päivil" sama-nimelise saatesõnaga, on "Noorte püüded" siiski veel üleminekutekst. Varasema järgi on püsima jäänud nii selle alapealkirjas, hoi-a-kuis kui ka albumi teistes kirjatöödes: *üksi-kud mõtted, katke pikemast kirjatööst* jmt. olid fraasid, mida vanem põlvkond meelsas-ti veel mitmed aastad poolis.¹⁹

Kui "Kiirte" III albumis ilmunud kirjutise "Mis nõutakse praeguse-aja romanilt" alapeal-kirjaga "Sulejoonistus. Kriipsutanud G. S-s."

algusest võime lugeda pikki vabandusi, et- gemist pole põhjaliku ülevaatega ja et "Need "kriipsud" tahavad ... esitada, sellest aga eema-le hoides..."²⁰, siis "Noorte püüded" enam ei vabanda, et kirjutamine üldse sai ette võetud ja lugeja aega raisatakse: tegevus, mida sai õigustada vaid ennastalgava isamaa-rahva- kasu hüveks antava panusega.

2.2. Teiseks muutumiste lakmuseks on oma- enese tegevuse sihid: nende nägemine kas ühiskasu~rahvakasu kontekstis või enese- kesksena, saatmas usk oma individuaalselt sõltumatusse tegevusse, mis paratamatult pi- di kaasa tooma põrkumise teistsuguste aru- saamade ja mina-kesetega. Kuid ka ühiska- su võib lõheneda kas klassilisel, põlvkond- likul või rahvuslikul alusel. Kuigi Noor-Eesti

¹⁵ Vt. ka V. Sarapiku ettekanne "Eestiga kunst, Ees- tita kunst", tööpaja "Rahvuskultuur ja tema teised" 6.–7. XI 2006 Tartus.

¹⁶ E. Annus, Noorte püüded ja rõõmus ajalugu: Gustav Suits ja Friedrich Nietzsche. – Keel ja Kir- jandus 2005, nr. 7, lk. 526–534.

¹⁷ "Noor Eesti" toim. [G. Suits], Noorte püüded. Üksikud mõtted meie oleviku kohta. – Noor Eesti I. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 1905, lk. 3–19 (edaspidi tekstis NP).

¹⁸ G. Suits, Võitluse päivil. – Võitluse päivil. Tartu: Noor Eesti väljaanne [Faksiimile. Tartu: Eesti Kir- jandusmuuseum, 2005], lk. 4–8 (edaspidi tekstis VP).

¹⁹ Nt. J. Luiga, Noor-Eesti II. Mõtted lugedes. – Eesti Kirjandus 1908, nr. 1, lk. 27; A. Jürgenstein, Noor-Eesti III. 1909. – Eesti Kirjandus 1909, nr. 12, lk. 483–484; A. Jürgenstein, Noor-Eesti, lk. 124–125.

²⁰ [G. Suits], Mis nõutakse praeguse-aja romanilt. Sulejoonistus. Kriipsutanud G. S-s. – Kiired III. Toim. G. S. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 1902, lk. 111.

juhtkirjad toovad sisse noorte–vanade eristuse, on uus põlvkond “Noorte püüetes” ometi veel seotud rahvuslike püüetega ning jätku vastandusi välditakse: “Iseseisvate vaa-dete, iseseisva arvamise väljatöötamine nõuab, et vastased arvamised põhjaliku läbikaalu-mise ja läbikatsumise alla võetaks. [---] Nii-viisi saab võimalus ka teisitimõtlejatega ühist tööd teha, muidugi oletades, et ka vastased tõde ja õigust kalliks peavad.” (NP, lk. 5.)

Peamisi positiivseid ideid ongi ühistöö rahva kasu nimel ning vabadus, kuid mitte veel monaadiline, individualistlik vabadus, vaid nooruse vabadus “kõigist erakondadest kõrgemal olla” (NP, lk. 5). Oma kaasajast meenutab see tahtmatult Jaan Tõnissoni en-nastalgavat (ning just sedakaudu ennast keh-testavat) rügamist rahvakasu nimel. Või ka tema korduvaid sõnavõtte Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise koosolekuil 1905–1907 tee-mal, et EKS peaks tegutsema sõltumatuna selle liikmete erakondlikest kuulumistest.²¹ Ning viimasel koosolekul vaidles just Suits sellele vastu, leides seesuguse sõltumatuse võimatu olevat.²²

Isikuvabaduse ja ühisteo suhete üheks tun-nusjooneks on autorinimi. Kooliõpilased ei võinud trükis oma nime all avaldada ja sel-lest ka noore Suitsu mitmed pseudonüümid.²³ Kuid initialsiaalide kasutamine, pseudonüümi-lisus või sootuks nimetus jt. pärisnime var-jamise tehnikad olid 19. sajandi ja 20. sajan-di alguse eesti kirjasõnas pigem reegel kui erand või juhus. See ei ole veel kaugeltki mäng pseudonüümiga, millele viitas Gérard Genette²⁴ ja mis kümmekond aastat hiljem ka eesti kultuuriruumi jõuab, samuti mitte foucault'likust autori vastutusest kõrvale-hiilimine²⁵, vaid just omaenese isiku alluta-mine kõrgematele, rahva teenimise ideede-le, või uhkema, “juhtkirjaliku” võimalusena veendumus, et ei esitata mitte autori seis-u kohta, vaid üldkehtivat tõde. Veidi hiljem li-

sandub rahvuslik-esteetiline aspekt ja muidugi ka varjumine poliitilise tagakiusamise eest. Rahvuslik ja esteetiline on omavahel põimu-nud: vabanemine levinud saksapärasest ni-medest leidis sünteesi nime (eestipärase) ilu otsinguis ning eeskätt oli see aaviklik kõlali-ne ilu.²⁶

“Noorte püüete” kõikumine ühiskasu tee-nimise ja eneseleidmise vahel on enese ase-tamine millegi vahele, vahepeal olek, kus ühes servas on Suitsu poolteadlik Tõnissoni ihalus, soov justkui ennastki Tõnissoni-laad-

21 Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise koosoleku pro-tokoll 25. II 1905. – Eesti Kultuurilooline Arhiiv (edaspidi KM EKLA), f. 16 (EKS), m. 1:1; Eesti Kir-janduse Seltsi esimesed arendavad koosolekud

6. aug. 1907. – Eesti Kirjandus 1908, nr. 1, lk. 57.

22 Eesti Kirjanduse Seltsi esimesed arendavad koos-olekud 6. aug. 1907, lk. 57.

23 Nt. F. Tuglas, Noor-Eesti algajult. Gustav Suitsu 50-nenda sünnipäeva puhul. – Looming 1933, nr. 9 (november), lk. 1021; F. Tuglas, Mälestused. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1960, lk. 112.

24 G. Genette, Paratexts: Thresholds of Interpretation. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, lk. 46–54.

25 M. Foucault, Mis on autor? – Vikerkaar 2000, nr. 11/12, lk. 163.

26 Vrd. nt. J. Aaviku kiri F. Tuglasele 27. V 1909: “Või nii, siis on Su pseudonym lõplikult Tuglas. Nüüd nagu näha on pseudonymid üsna moodi tule-mas, vähemalt meie kirjanduses. Hansen on Tamsaa-re, Hubel on Metsanurk, Sina oled Tuglas, mina Randvere. Ja on veel teisigi. Sest üks ole ka Mardus, Karkadi, Anna Haava varjunimed. Tarvis oleks veel, et ka Suits ja Grünthal enesele maskid ette paneks-ivad, iseäranis see viimane, sest ta saksa nimi ei meeldi mulle Eesti luuletaja juures sugugi [joone all: Kuid unustan ära, et tal varjunimi juba ongi: Haljan-gu Lembit.]. Kahju ka, et meil ka niisugused nimed kui Peterson, Bornhöhe ja Vilde oma võõra kuju ja kõlaga on rahvuslikku iseloomu segamas. Vähemalt Petersonil oleks pidanud õige tüse Eesti nimi olema. Vilde nime ma aga küll muuta ei tahaks. See näib oma kõlaga juba Vilde kirjanikulist iseloomu kujuta-vat.” (Kultuurilugu kirjapeeglis. Johannes Aaviku & Friedebert Tuglase kirjavahetus. Koost. H. Vihma. Tallinn: Valgus, 1990, lk. 17; ka KM EKLA, f. 245, m. 3:4, l. 7/10.)

sena näha²⁷ ja teises noorte individualistlikud pürgimused. Vahepealsust, õhusolekut ja üleminekut väljendab tekst korduvalt ja vahepealsusest kasvab tegelikult välja enamik selle juhtmõtteid.

“Noorte püüete” protagonistiks on abstraktsioon *noored*, kelle nimel autor kõneleb. Samas ta teeb seda siiski oma nimel, kuigi *meiena*, sedakaudu endi ja noorte vahele piiri tõmmates, neist sammu eemale astudes. Just eemale, aga mitte kõrgemale, otsesõnulist manitsevat tarkust tekst ei esita. Kuid samuti ei sea *meie*-vormis autor end läbivalt noorte eestkõnelejaks, et sel moel kas või keelekasutuse abil nendega samastuda. *Meie*-vaatenurk või *meiena* kõneleja libiseb “Noorte püüetes” *meiest* kui tervest eesti rahvast *meie* kui kaasajani, *meiest* kui kõikidest noortest peaaegu ainuisikulise *meieni*, mis ilmselt tähistab Noor-Eesti vaadetega seotud osa noortest, osutades nii sellesama *meie*-identideedi ähmasusele.

Ka noorus on õigupoolest ala kahe vahel: sinna võivad kuuluda hallipäised, kes hingelt noored (noored vanad), ja selle hulgast jäävad välja vanad noored. Kuid vahepealsus kui retooriline topos kasvab korduste kaudu “Noorte püüete” veelgi kandvamaks printsiibiks, kahe vahel on aeg, noorus, noorte püüded ja ideaalid. Ning lõpuks kinnistub “Noorte püüete” kõige tuntuma ja eesti kultuuriteadvuse alustalaks kinnitunud maksimi *olgem ... saagem* kaudu vahealasse ka (noor või uus) Eesti tervikuna. Kuid “Noorte püüdeid” näib pigem saatvat soov seda olekut säilitada kui kuhugi välja jõuda, pigem olla teel tippudeni kui tipus endas. Read *Me seisame kahe riigi väraval: / see üks on pimedus ja teine valgus. / Me, noored, ootame pilgul säraval: / nüüd see ligineb: lõpp ja algus!*²⁸ väljendavad sedasama, mida Tuglas oma hili-semast kanoonilisest tekstikorpusest välja arvatud “Elu tule” arvustuses kirjeldab ergas-tatud otsimise ja valikuseisundina.²⁹

Erinevalt Epp Annusest, kes näeb “Noorte püüetes” soovi peatada aja kulg ajaloost loobumise abil³⁰, leiab Suitsu luule muutumistele tuginev Toomas Haug pigem kinnitust sidusas kontinuiteediolekus püsimise iha-le³¹. Et kontinuiteet, küll ehk katkendlik ja varasemaid ajalooarvamisi tühistav, siiski ka Noor-Eestile oluline on, viitab nende endi ümberkonstrueeritud ajalugu, uue (ja uut identiteeti loova) eelloo igatsus: kõik Noor-Eesti kesksed tegelased on kirjutanud oma kirjanduslugusid, kes varem, kes hiljem ja kui erinevad need lood ka pole. Ei saa unustada ka kahte ideaalselt uusromantismiga sobivat loojakujundit, millele Noor-Eesti tugines, kahte geeniusetüüpi: vaimselt haiget Juhan Liivi ja tema toetamisettevõtteid ning “juba 21. eluaastal jumalate lemmiku varast surma” surnud “esimest nooreestlast” Kristian Jaak Petersoni³², kes mõlemad Noor-Eesti identiteediloomele vajaliku uue ajaloolise dimensiooni andsid. Samas näitab ajakogemuse enda relatiivsus aja peatumise ja ajalise kontinuiteedi suhtelisust: just kiire, kuigi

27 Sellele näib omal moel viitavat Suitsu korduv tarve Tõnissoni isikut ja tegevust analüüsida, mis peidab endas vastandumissoovi (ja sedakaudu vabanemissoovi), kuid samuti juba varasemast ajast pärit soovi Tõnissoniga samastuda. Võrreldes kas või “Kahe ilmavaate” pikka Tõnissoni analüüsi, millele otseselt näib toetuvat individualistliku vabaduse nõue (Sihid ja vaated, lk. 29–34) ning lõpuks muidugi 1913. aasta isatapu kõne (varasema samastumise seisukoha esitab ka Toomas Haug: Isad ja pojad. Gustav Suitsu kõne Jaan Tõnissonist aastal 1913. – T. Haug, Troojamäe töötus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004, lk. 75).

28 G. Suits, Elu tuli. Laulud 1900–1904. Helsingi: Yrjö Weilin, 1905, lk. 6.

29 F. Tuglas, Ühe luuletuste-kogu puhul. – Võitluse päivil, lk. 73–74.

30 E. Annus, Noorte püüded ja röömus ajalugu, lk. 527jj.

31 T. Haug, Kustas ja Villem sajandi algul. – T. Haug, Troojamäe töötus, lk. 24–25.

32 G. Suits, Eesti kirjandus, lk. 1569–1570; [G. Suits], Toimetuse tähendus. – Noor-Eesti II. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 1908, lk. 57.

näiliselt püsiv liikumine nii ruumis kui ka ajas võib luua omalaadse seisaku, hetkes püsimise või aja peatumise mulje.

2.3. Nii deminutiivse kirjutamislaadi kadumine kui ka tegevussihtide seadmine seostub kolmanda muutusega: pessimismi hülgamine, usk endasse ning sellest tekkiv ja sellega põimunud usk tulevikku ning eesseisvatesse suurtesse ülesannetes. Just sellist hoiakut määratletakse siin vajaliku uue ilmavaatena, millele vastandub skepsis ja pessimism.

Üheks esimeseks Suitsu programmiliseks tekstiks oli “Kiirte” III albumi saatesõna “Eesti elu või Eesti surm?”,³³ mille struktuur ja kujundistu sarnanevad mõneti “Noorte püüetele”. Ka siin on loodusjõude kirjeldav eessõna, lainete tõus ja langus, torm, kuid lained pole mitte uue tõusu, vaid kallast (= Eesti püsimine) ründavate saatuselöökidest kehatavad. Leiame ka orus ja udus viibimise kujundi, kuid orust ei tõusta mitte mäeharju vallutama, vaid sealst tõustes õnnestub “ühel Jaaniööll vähe kõrgemal paigal viibida”³⁴. Lootuskiirt kehatavad süttivad tuled, mida tuleb seepärast hoida elavana. Ja lootus on seotud ainult isamaa ning mitte kuidagi tule hoidja eneseteostusega. Täiesti erinevad, esmapilgul sarnastele reetoorilistele võtetele vaatamata on nii teksti üldine hoiak kui ka autori valitud vaatepunkt. “Eesti elu...” räägib *mina* nimel, “Noorte püüded” libiseva tähendusega *meiena*; “Noorte püüetes” samastutakse ise tormi ja tõusvate lainetega, otsitakse loodusjõududest tuge, “Eesti elu...” põhisihi on pessimismi ületav püsijäämine: “Kui saarekene seisad sa suures ilmameres, mu rahvas, saarekene, mille ümber alati marud on mässanud ja laened heidelnud...”³⁵ “Noorte püüded” asubki dialoogi “Kiirte” tekstiga, õgvendama tolle hoiakuid, uus *meie* kõrvale heitma tookordse *mina* kõhklusi ja pessimismi.³⁶ Et Suits ka ise oma “Kiirte”-aegset ilmavaadet pessimistlikuna

võttis, viitavad näiteks toonased kirjad Villem Reimanile.³⁷

Nagu “Kiirtes” on ka “Noorte püüetes” monaadiline alge selgelt allutatud _toopilisele: indiviidi üllaim siht on järgida ühiskonna tarbeid ja alles sedakaudu ning selle järel iseenast edasiviivaid aateid. Niisiis eksisteerib midagi tulevikus, mis on parem kui praegune, kuid selle ideaali täpsemat sõnastamist “Noorte püüded” ette ei võta. Keskendutakse eeskätt vahendeile, *kuidas* ideaali nimel tegutseda. Mingi ideaal on ka minevikus – rahvuslik ärkamine: “Ilusad ja julged olivad siis unenäod, sel suurel loomise nädalal! [---] Aga Eesti iseteadvuse ajalugu on lugu suvest, mis ialgi ei tulnud.” (NP, lk. 11.) Vaid seda mineviku unenäo sünteesi eurooplase maksimiga saabki ainsana ees ootava parema “ilmana” ehk ideaalina võtta.

Selleni jõudmisel on “meie noorte” tegevuse vahendeiks kirjandus, kunst ja teadus

33 G. S.-s. [G. Suits], Eesti elu või Eesti surm?.. – Kiired III. Toim. G. S. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 1902, lk. 7–9.

34 G. S.-s., Eesti elu või Eesti surm?.., lk. 9.

35 G. S.-s., Eesti elu või Eesti surm?.., lk. 8.

36 Muidugi pole *mina* Suitsu tollastest tekstides läbiv. *Meie*-vormi kasutavad “Kiired” I ja II kaanel ilmunud saatekirjad, kus *meie* selgelt väljaandjaid, s.t., Suitsu ennast tähistab (nt. Kiired II. Toim. G. S. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 1901, tagakaane siseküljel).

37 24. mail 1902 kirjutab Suits: “Sisemiselt on nad [mure ja kitsikus] aga mind pessimistiks teinud, kuna pessimistlikud mõtted parematel silmapilkudel laiali lagunevad.” (H. Siimisker, L. Anvelt, Noore Gustav Suitsu kaheksa kirja [Villem Reimanile]. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale V. Tallinn: Eesti Raamat, Fr. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, 1967, lk. 209.) Samalalaadne hingeline ja kehaline vaevatus jätkub Reimanile saadetud järgnevates kirjades, mis ilmselt oli võimendatud kaasnevast rahalise toetuse palvest. “Kiirte”-aegset pessimismi peab aga vajalikuks märkida ka Aino Thauvón-Suits (A. Thauvón-Suits, Gustav Suitsu noorus kirjade, luuletuste ja mälestuste põhjal. Tallinn: Olion, 1997, lk. 84–86).

(NP, lk. 6, 18). Just siin on eesti ühiskond Lääne-Euroopast kõige mahajäänud, kirjandus on pigem rahvakirjandus, “Ja mis meie kunstisse puutub, siis ei võinud sellest kuni siiani üldse mitte rääkida.” (NP, lk. 18.) Sihiks pole mitte niivõrd võitlus, mis paljulubava kujundina tekstis ju ka täiesti olemas on, vaid loov tegevus. Ähmase ühiskondliku ideaali ja märksa selgema ning oma-õnna vahendi tõttu aga eesmärgistub vahend ise, sellele pühendumine toob eeldatavasti kaasa tulevikuideaali realiseerumise.

“Võitluse päivil” on kompaktsem, selgesõnalisem ja toob sisse marksismi põhitõed tööstuse arengu ja proletariaadi kui klassi ajaloolisest rollist. Süveneb võitluse retoorika, kuid selle võrra vähem on teisi tuttavaid kujundeid noorte sihtide ja tegevuse kirjeldamisel. Siin võib ju näha ka tsensuuri kadumise osa, kuid samal määral Suitsu enda ilmavaadete teisenemisi.

Ühes proletariaadi võitlusega, mida esimest korda tehakse “teaduslikult põhjendatud õpetuse” alusel (VP, lk. 4), muutub vaimuelu, kuid sellest järeldub ka võitleva kunstiajutine ja ärarippuv loomus. Oluliseks erinevuseks kahe teksti vahel on nihe kirjanduse ja kunstifunktsioonides: “Noorte püüete” olemusliku sfääris asuv loometöö pidi vaid inimhingi ergastama, kogumikus “Võitluse päivil” omandab kunst aristoteleslikult paratamatu mimeetilise ning samuti sellest ajast tingitult sotsiaalse funktsiooni. Kuidas võikski kirjanik “külmaks jääda kõige selle vastu, mis rahvast majanduslikult ja vaimlikult rõhub!” (VP, lk. 7.) Kuid kohe mõistab selle tee kaheldavust ja sobimatust omaenese soovidega ka autor ise, väites, et võitluse päevilgi on luuletaja “kõigepäält ikka luuletaja” ja mitte poliitik (VP, lk. 8). Ilmselge vastuolu jääb siia teksti hõõguma.

Kui “Noorte püüded” andis alust kõnelda ajaloo hülgamisest, siis siin, vastupidi, rün-

natakse vanemat põlve etteheiteliga aastasade pikkuse rõhumise unustamisest (“Aga seniste Eesti kirjanikkude teadmises ei ole nagu hirmsaid ühiskondlikku küsimusi olemasgi olnud.” – VP, lk. 7), kuid ilmselt on Suitsu arusaam möödunud aastasadadest ühitamatult teine võrreldes vanema põlve omaga.

Nii nagu kogumikku “Võitluse päivil” ise loomustab autori nime silmatorkavalt selge ruumiline väljatoomine – see pole enam vaid initsiaaliga varustatult teksti lõpus, vaid täisnimena pealkirja all, kordudes suures kirjas päises –, on ka nimiteksti *meie* selgemate piiridega: “Aga meil, kes meie endid nüüd ülespoole tungiva, mitte-rahuloleva kihi liikmed tunneme olevat, meil on opositsionilust vere sees.” (VP, lk. 7.)

2.4. 1931. aastal avaldas Suits oma Noor-Eesti-aegsed juhtkirjad jt. kesksamad tekstid kogumikus “Noor-Eesti nõlvakult” veidi hilinenult Noor-Eesti 25. juubeliks³⁸, selgitades eessõnas: “Järgnevate tekstide kohendamise uustrüki jaoks on nõudnud mõnevõrra nende uut ajakohastamist keeleliselt, osalt ka stiililiselt, jah, isegi kompositsiooniliselt tarbekorral. Nii siis olen jälginud Ed. Wilde, M. Metsanurga, Fr. Tuglase eeskujuga ja kogemusi tunaste tööde ligendamises nüüdisnõuetele. Uute juhtmotiivide sissetoomisest olen muidugi hoidunud.”³⁹

Kui Tuglas oma kirjanduskriitilisi tekste tõepoolest redigeeris ja silus, siis keskealine Suits vist ei suutnud enam aastatetagust noor Suitsu mõista, osutab esimene mulje meenuslikeks “Sünnisõnadeks” vormunud “Noorte püüded” lugedes. “Sünnisõnad”, mille

³⁸ Noor-Eesti 25. juubelit tähistati ilmselt kokkulepeline mälestuspäeval 14. detsembril 1930, mil kõiki olulisemaid lehti täitsid nii pooldavad kui ka veidi kriitilisemad tekstid.

³⁹ G. Suits, Noor-Eesti nõlvakult. Kahe revolutsiooni vahel. Tartu: Noor-Eesti, 1931, lk. 6.

lõpus küll püsib aasta 1905, on enam kui poole võrra lühem (10 900 vs. 23 400 tähe-ruumi), ja muutunud on ka rõhud ja järjestus.

Endiselt on muidugi alles paar-kolm rahvusnarratiivi kinnistunud lauset, kuid mitte enam: “Üksmeelt, ühistunnet – on meil Eestis nii väga tarvis. Selle puudus on meie rahva needus...” (NP, lk. 3.) Jäänud ja varasemast enamgi rõhutatud on individuaalne tegu, kuid mitte enam üksiku teo koonduvine ühiskonda muutvaks algeks.

Võrrelgem nt. lauseid:

“Teaduse, kodumaa armastuse, kõrgete aadete juhil, mis meie meeli üle igapäevaste väiklaste nägelemiste ja riidude tõstavad, peame oma suurtele eluülesannetele vastu astuma.” (1905, lk. 6.)

“Selle aja märgid, mille keskel elame, kutsuvad eesti noorsugu valmistuma ja ühine- ma endisest nõudlikumate ülesannete jaoks.” (1931, lk. 7.)

“Kui meie, noored, seda iganes ära ei unustaks, kuidas suured jõed sünnivad!” (1905, lk. 6.)

“Kui meie, noored, ka seda ära ei unustaks, kuidas väiksemadki luhaojad kevadel üle kallaste kohisevad!” (1931, lk. 9.)

Kõik on pehmem, vaoshoitum, mõistuspärasem.

2.5. Tuglase mälestuste põhjal hoidis tsen- sor esimest albumit kinni üheksa kuud ja just “Noorte püüdeid” muudeti kõige rohkem.⁴⁰ Ligilähedane teadmine, et album oleks pida- nud ilmuma 1904. aasta lõpus, aga tsen- suuritakistuste tõttu jõudis lugejani alles su- veks 1905, ongi kirjanduslugudesse ringle- ma jäänud. Seni pole teadaolevalt üritatud kindlaks teha aega, millal täpselt Suitsu oma

“Noorte püüded” kirjutas, ega kokku võtta tsenseerimise täpset kulgu, mille osa on kir- janduslugudes ilmselt ka üle võimendatud. Sellest on tingitud järgnev konspektiivne sünd- muste kronoloogia.

Esimest korda mainitakse albumi nimena “Noor-Eestit” Aaviku postkaardil Grünthalile 17. II 1903 (postitempli kuupäev).⁴¹ Kui arves- tada, et “Kiired” III ilmus detsembris 1902⁴², järgneb nimemuutus üpris pea. Siit edasi jäävad “Kiired” ja “Noor-Eesti” nimed mitmetes Suitsu kirjades kõrvuti püsima, ning viimase puhul on viiteid kartusele tSENSUURI ees.⁴³

“Kiirtega” võrreldes on käsikirjade laeku- mise ja valiku protsess pikaldane. Suitsu läki- tab kirju võimalikele autoritele, viidates pei- butavalt juba laekunud kaastöödele ning kül- lap toimub sama suusõnal. Suitsu ja Nežinis õppiva Aaviku kirjavahetuse põhjal selgu- vad päris suured muutused kaastööde vali- kus: ilmselt on põhjuseks nõudmiste kasv.⁴⁴ Seega tuli pikem ilmunistsükkel albumi ta- semele kasuks, kuigi enamasti tavatsetakse

⁴⁰ F. Tuglas, Noor-Eesti algajult, lk. 1024; F. Tuglas, Mälestused, lk. 147.

⁴¹ “Kõige pealt “Kiirte” ringkond. Viimane tahab edaspidi “Kiirte” asemel “Nooreesti” välja anda.” (KM EKLA, f. 275, m. 1:11, l. 1.)

⁴² Kommentaar kirjale 15. VIII 1902. – H. Siimisker, L. Anvelt, Noore Gustav Suitsu kaheksa kirja, lk. 212.

⁴³ Nt. Aavikule 5. VI 1903 (Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I]. Koost. ja komment. O. Jõgi. – Keel ja Kirjandus 1969, nr. 9, lk. 546); Reimanile 5. VII 1903 (H. Siimisker, L. Anvelt, Noore Gustav Suitsu kaheksa kirja, lk. 214); J. Ahole 5. VIII 1903 (Gustav Suitsu kolm kirja Juhani Ahole. Koost. ja komment. M. Mäger. – Keel ja Kirjandus 1985, nr. 7, lk. 432).

⁴⁴ Esimese albumi ilmunud kaastöödest on 1903. aasta lõpu seisuga mainitud 13, mille käsikirjad min- gil kujul olid olemas, lisaks Suitsu enda luuletused ja lubadused ning pooleli olevad tööd. Samas on kirjas üle kümne teksti, mis ei ilmunud (kirjad 25. XI–21. XII 1903: Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 546–552).

viidata, et selle jooksul tegijad ise väljaandest üle kasvasid.⁴⁵

Vahemikus 3.–13. XII 1903 kirjutatud kirjas mainib Suits: “Siis jääb minu hooleks veel N. E. programm (juhtmõtted) kokku seada, milleks ma ka Sinult materjali ja nä[p]unäiteid palun.”⁴⁶ Ning samas on kirjas ka üks ringkonna juhtmõtteid, küll seoses Aaviku Georg Brandesele kirjutatava Eesti kirjanduse ülevaatega: “Sellega oleksivad “noored”, kelle sihiks muu seas on Eestit Europaga ja Europat Eestiga tutvustada, oma eeskava sisse juhatanud.”⁴⁷

Suitsu kirjast 20. II 1904 selgub, et lõpuksamite tõttu “N. E. asi ei ole nüüd sammugi edasi nihkunud”.⁴⁸ Samasse aega jääb vaimustunud Thomas Carlyle’i ja Nietzsche lugemise aeg: “Pääle jõulu lugesin Nietschet: Also sprach Zarathustra Götterdämmerung, Jenseits v. Gut. u. Böse. Lõpmata meeldis mulle viimane. Ma ei saa lihtsalt aru, kuidas mul enne N-st niisugused arvamisid võisivad olla, mis nüüdsetele diametrallikult vastukäivad.”⁴⁹ Kevadet 1904 täidab lisaks eksamitele veel intensiivne tundeelu.⁵⁰

Suvel Aavikuga plaanitud kohtumine ja albumi üle nõupidamine ei õnnestu, viimane on Saaremaal, ka koos Grünthaliga Muhumaal, Suits juuli keskpaigast augusti keskpaigani Soomes. Nii jätkub arutelu kirja teel.

Millal esimesed tekstid täpselt tsensorile antakse, kirjadedest kronoloogiliselt välja ei tule. Alles 10. XI 1904 loeme: “Tsensor tõmbas terve esimese poogna, mis minu artikli “Noorte püüded” sisaldas, täitsa maha ja järgmisi poognaid peab sihilikult enese käes kinni, nii et meie veel ühtegi poognat ei ole trükikida saanud.” Suvel vedeles käsikiri oma 3 kuud tsensuuris, põhjuseks, et see “olla tükkati nii halvasti kirjutatud, et tema seda mitte tsenseerida ei ole võtnud”.⁵¹

Kiri kuupäevaga 31. I 1905 valgustab asjade käiku tagantjärele põhjalikumalt, loeme

ka: “Nagu Sa mäletad, saatsime käsikirja juba juuli esimeste päevade sees tsensuuris.”⁵²

Siin esitatud sündmuste käik erineb veidi eelmisest: tsensor, põhjendades viibimist loetamatu käekirjaga, soovitas anda sisse juba laotud veerud. Nii ka tehti, kuid suuremate mahatõmbamiste hirmus (millest selle kirja väitel vaid “kuulda oli, et säält palju maha tõmmatakse”) antakse sisse ka ümberkirjutatud käsikiri, et vältida kulukaid ümberladumisi. See seletab ka sõnumit Hella Murrükule 29. X 1904: “Tead: “Noor-Eesti” on trükkis. Palju tõmbab tsensor maha, aga vast läheb natuke läbi kah. Kui Sul midagi käepärast, siis Hella – kulta, saada, saada – veel võime materjali vastu võtta, sest käsikiri järgesti poognate kaupa tsensuuris läheb.”⁵³ Sedaviisi rändavad tekstid edasi ja tagasi, venimise taga näib olevat nii tsensori kiuslikkust, kommunikatsioonihäireid kui ka teatud asjaajamise järjekindlusust. Kuid 1904. aasta lõpus oli alles pooleli Suitsu essee Ju-

45 Nt. “Noor Eesti aga on – ‘niin ja näin’. Vähemalt ei olda sellega rahul. N. N. noortele on see liig “vana”, vanadele jälle liig “roheline”. Oleks pidanud “punane” olema, nüüdne aeg on ju meilgi niiväga punane!” (G. Suits. Kallasele 13. VIII 1905: N. Andresen, Gustav Suitsu kirjad Aino Kallasele. – Paar sammukest XIII. Eesti Kirjandusmuuseumi Aastaraamat. Tartu, 1996, lk. 147).

46 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 548.

47 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 547.

48 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 553.

49 Kirjad 22. III ja 10. IV 1904. Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 555. Carlyle’i lugemine täidab 1903. aasta lõpu, Nietzsche 1904. aasta alguse. Vt. ka A. Thauvón-Suits, Gustav Suitsu noorus, lk. 95.

50 A. Thauvón-Suits, Gustav Suitsu noorus, lk. 100–109.

51 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II]. – Keel ja Kirjandus 1969, nr. 10, lk. 607.

52 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II], lk. 610, minu kursiiv – *V. S.*

53 K. Mihkla, G. Suitsu kirjad H. Murrükule. – Keel ja Kirjandus 1966, nr. 2, lk. 115.

hani Ahost ning veel 1905. aasta alguses pole albumi sisu lõplikult paigas.⁵⁴

21. XII olid puhtalt ümberkirjutatud käsi-kirjad uuesti tsensuuri antud⁵⁵ ning 31. jaanuaril 1905 oli esimene poogen viimaks käes. Lõplik tsensori luba saadi 27. veebruaril, mis kokkuvõttes lühendab märgatavalt Tuglase üheksat kuud. Siit edasi viibib albumi valmimine aga juba “esteetilistel põhjustel”⁵⁶ kuni 14. juulini.

Eelneva põhjal pidi “Noorte püüded”, mis albumi algusosa tekstina ka esimesena tsensuuri läks, valmima kas 1904. aasta kevadel või suve alguses⁵⁷, seega tõenäoliselt üsna vahetult pärast autori Nietzsche-elamusi.⁵⁸ Tsensuuri kärbete kohta mainib Suits: “Kõigepäält on päälkiri N.E. läbi tulnud. Juhtivast kirjutuses[t] “Noorte püüded” on ka midagi läbi tulnud, kui ka palju on maha tõmmatud, aga need on õnneks vähem tähtsad asjad.”⁵⁹ Tavaliselt osutatakse teadaoleva faktina Georg Brandese nime mahatõmbele.⁶⁰

Lisaks albumi ilmumise viibimisele tõuseb tsensuuriga seoses teinegi küsimus, nimelt enesetsensuurist ehk kirjutamisviisist, mis oli orienteeritud kahele lugejale: tsensurile ja publikule. Kõige selgemalt peegeldavad eelhäälestust tsensuurile kirjades säilinud kõhklused albumi pealkirja osas. Meelehead tsensurile näitasid ehk ka “Noorte püüete” hilisemast versioonist kadunud Vene jõgede nimed (NP, lk. 3), kuid kolmekümnendate alul ei püüa Suits kindlasti mitte tsensuurieelset teksti päästa.

54 Suits mainib 10. XI 1904 kirjas Aavikule, et Aho esseest 40 lk. on tõlkimisel, kuid kokku plaanib ta kirjutada 100 lk. (Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II], lk. 607). 31. I 1905 kirjutab Suits “Minu A.[ho] ei ole veel täitsa valmis.” ning reserveerib sellele 80 lk. ja seda Aaviku Baudelaire’i arvel (Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II], lk. 610). Lõpuks võtab Aho essee katkend albumis 13 lk. ning selle lõpuosa kallal töötab Suits veel märtsis Helsingis: N. Andresen, Gustav Suitsu kirjad Aino Kallasele, lk. 142 (kiri 16. (3.) III 1905).

55 Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II], lk. 609.

56 Et Suits asus veebruaris õppima Helsingi ülikooli, ei võtnud ta ka enam aktiivselt albumi väljaandmisest osa. Lõpuots, korrektuur, tehniline välimus, ladu jne. jäid Kitzbergi ja Tuglase kanda (F. Tuglas, Mälestused, lk. 148). 2. VII (ukj.) kirjutab Suits luhtunud lootusest, et album saab enne tema Soome sõitu valmis, sest väljamaalt tellitud kaanepaber ei jõudnud õigel ajal kohale ning üks Soomes trükitud pilt [A. Laikmaa “Kaugelt näed kodu kasvamas”], oli veel kätte saamata (Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II], lk. 612). 28. VI 1905 kurdab Aavik “Noor-Eesti” ilmumise takerdumise üle pisiasjade taha (J. Aaviku kirja kontsept G. Suitsule KM EKLA, f. 275, m. 2:24, l. 5). Kaanepaberi saabumisest räägitakse kirjas Tuglasele 11. VII 1905 (ukj., Gustav ja Aino Suitsu kirjad Friedebert Tuglasele. Koost. N. Andresen. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale IX. Tallinn: Eesti Raamat, Fr. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, 1976, lk. 91).

57 Gümnaasiumi lõpuksamid said läbi juuni keskpaigas, sellest ajast on pärit kaks kirja Tuglasele Vönnust, mis Noor-Eesti tegemistest ei räägi. 15. või 16. juulil on Suits juba Helsingis, augusti keskel tagasi Tartus (A. Thauvón-Suits, Gustav Suitsu noorus, lk. 107, 109, 112; Gustav ja Aino Suitsu kirjad Friedebert Tuglasele, lk. 87–89).

58 Teisalt soovivad mitmed vanema põlvkonna arvustajad Noor-Eesti autoreil “endid natuke Nietzschega tutvustada” ja liigest sentimentalismist või lõhkumistarbest vabastada (nt. [J. Jõgever], “Noor-Eesti”. Võitluse päivil. – Eesti Kirjandus 1906, nr. 2, lk. 49; J. Luiga, Noor-Eesti II. Mõtted lugedes, lk. 18).

59 31. I. 1905. Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [II]. Koost. ja komment. O. Jõgi. – Keel ja Kirjandus 1969, nr. 10, lk. 609.

60 Nt. F. Tuglas, Noor-Eesti algajalt, lk. 1024; N. Andresen, “Noor-Eesti” ja ta retseptisioon, lk. 1550.

3. Sihid ja vaated, ideaalid ja utopia

*Meeleheide ja revolutsioonilise intelligent-
si lagunemine algas hiljem, peale Duuma
laialisaatmist suvel 1907. aastal. Üks osa
puistas jäädavalt revolutsioonilise tolmu
jalgelt, teine osa oli aetud meeleheitest
enesetapmisele. Suurem osa noorsugu
vaimustus aga kunstist, Dunkani tantsust,
või andus uue jumala otsimisele.⁶¹*

3.1. Suitsu pea 60-leheküljeline kirjutis “Kaks ilmavaadet”⁶² on albumite juhtkirjade kõrval üks selle aja programmilisemaid tekste. See on välja jäänud kogust “Noor-Eesti nõlvakult”, ongi küllap sõnastuselt lohisevam ning kuigi siit ei leia otsesõnu midagi Suitsu või Noor-Eesti esteetiliste ideaalide kohta, võib siit täpsustavat lisa saada juhtkirjade hüüdlausele ja Suitsu ühiskondlikele hoiakutele. Suits näib kirjutamisel tõepoolest järgivat kontinuiteedi printsiipi: tema tekstid kasvavad järjestikku üksteisest välja, ühes poolelijäänud mõtet arendatakse edasi järgmises, kas või eelmise seisukohtadele osalt vastu vaieldes.

“Noorte püüete” ja “Kahe ilmavaate” kirjutamise vahepeal avaldas Suits “Vanad ja noored”, vähetuntud lühikese teksti, mis nii ajaliselt kui sisult asub nende ning ka Suitsu “Elu tule” luuletuste vahele.⁶³ Noorte-vanade vastandust kannavad lisaks Suitsu tekstidele veel A. H. Tammsaare sajandi alguse teosed.⁶⁴ Omaaegne retseptisioon seostas selle vene mõjudega.⁶⁵ Kuigi vastandus revolutsiooni võimendatuna aktualiseerus, on teisalt muidugi tegemist üdini inimliku asjade seisuga.

“Kahes ilmavaates” jätkub vanade-noorte ja marksismi teema, võitluse ja vabastuse ootus. Uuena ilmuvad individualism ja noorte-vanade vastanduse ületamatus ning selle otsene seos uue ja vana ilmavaatega. Kuid huvitav on kolmaski nihe, kunsti asemel teaduse esiletõus: “See ilmavaade peab üleüldi-

selt aga teadust vabastuse mõtte kõige suu-remaks kandjaks. “Meie oleme vabad nii palju kui teame, s.o. asjade loomuliku käigu üle valitseda ja seda oma inimlikkude sihtide jaoks tarvitada oskame.”” (KI, lk. 8.)

“Kaks ilmavaadet” lähtub lihtsast eristusest – uus ja vana –, esindades nii omalaadset põlvkondlikku determinismipaatos. Vanad on sünnipäraselt endise hääbuva ilmavaate kandjad, nad on kasvanud ja kujunenud balti pastorlik-kodanlikus keskkonnas, suutmata õieti kunagi vabaneda selle rõugearmidest (KI, lk. 7). Alles “meie aeg” kasvatab teistsuguse ilmavaatega inimesi (KI, lk. 8), keda ühendab “umbusaldus endise mõteteviisi vastu” (KI, lk. 11).

Erinevalt “Noorte püüetest” analüüsib “Kaks ilmavaadet” põhjalikult olukorda, millest tuleb vabaneda ja millest vabastust nõuda. See aga, mis peaks järgnema, mis on see teksti telgmõiste – kõiki püüdeid ühendava vabastuse – järgne, pole samal määral selge. Uus ilmneb pigem eituse, vastandatud vana kaudu. Ükskõik, milliseid mõteteviiside muutumisi, vastuolusid ja teisenemisi me 19. sajandist ka ei leia, on nende keskmeks “vana konservatismuse kolmainsuse õpetus” – keiser, usk ja isamaa –, mida kaasajal ainult abstraktsemalt nimetatakse: kõlblus-seaduslikkus-rahvuslikkus (KI, lk. 13, 19).

⁶¹ A. Ostra-Oinas, Antje trükikoja eksproprieerimine. – 1905. a. revolutsiooni päevilt. Mälestiste kogu. Tallinn: Rahva Sõna, 1931, lk. 121.

⁶² G. Suits, Kaks ilmavaadet. – G. Suits, Sihid ja vaated, lk. 3–60, edaspidi tekstis KI.

⁶³ Spectator [G. Suits], Vanad ja noored. – Uudised 3. II 1905, nr. 6, lk. 2.

⁶⁴ Vt. ka N. Andresen, Noorte ja vanade vastuolude motiive A. H. Tammsaarel. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi XI. Tallinn: Eesti Raamat, F. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, 1986, lk. 32.

⁶⁵ Nt. [J. Jõgever], G. Suitsu katse 19. aastasaja hariduslisi ja ühiselulisi voolusid Eestis ära märkida. – Eesti Kirjandus 1907, nr. 4, lk. 58–59.

Jaan Tõnissoni (kelle muud tegevust, sirs-
geselgset olekutki väidab kirjutaja end igati
hindavat) usub Suits toetuvat mitte niivõrd
kristlikule moraalile kui Kanti kateoorili-
sele imperatiivile “sa võid, sest sa pead”:
“Iseennast ärakulutavas töös ühiskonna ka-
suks näeb ta isiku kõige suuremat avaldust,
kohusetundmus valitseb temal vabaduse üle.
Rahva kannatuste mõttega üles kasvanud,
arvabgi ta inimese kõrgemat vabadust ja õnne
eneseohverdamises, ennast ärasalgavas he-
roismuses leidvat.” (lk. 30.)

Ehk on just kurnav ja hooti silmakirjalik
rahvakasutöö, enese salgamine see, millest
ühe allikana tõuseb Suitsu individualism:
kantiliku moraalilise sunni asendamine moraa-
livaba minakesksusega, mida pühitses loo-
mismisrõõm? Sest Suitsu üks peamisi etteheiteid
tõsiusklikule marksismile on samuti, et pro-
letariaadi kehtestatud ideaalriigis on kunst
kaubastunud, loomistung unustatud, ning nii
taas isiku vabadus ja kunst kui üks selle alli-
kas puudu (KI, lk. 60).

Uus ilmavaade tunnistab vajadust “kohus-
te loomast” inimene teha ning just monaadilise
alge teostamise võimalus näib olevat see,
mida ideaaliks peetakse: “See on indivi-
dualism, tung vaba loomise ja isiku aval-
damise võimaluste järele, mis Eestisgi kas-
vab ja paisub.” (KI, lk. 35.)

Moralismi ja natsionalismi peab asendama
aga mitte “individualism” üksi, vaid paaris
“sotsialismusega”. Suits mõõnab, et pole üht-
set eesti rahvast, vaid see on jaotunud klas-
sideks, klassivahedest tingitud pained peab
lahendama sotsialism, kuid sellest protsessist
irdub üks eriline klass: vabad loojad, kelle
osaks saab individualistlik isikuvabadus. See
“igale oma” aimub kas või lausest: “Ja raudtee
rongid, mis läbi maa tormavad, telegrafi ja
telefoni postid, mis maanteed ääres seisavad
– need kõik pajatavad uueks loova kulturi
käigust läbi Eesti ja on umbes niisamasuguse

“revolutsionilise” tähendusega lihtsale maa-
inimesele, nagu mõni Nietzsche või Gorki
haritlasele.” (KI, lk. 47–48.)

Suits ei räägi kordagi uue ilmavaatega kaas-
nevatest kohustustest. Vabades, mis peab va-
bastama nii individualismi kui ka rõhutatud klas-
sid, on õigupoolest vastastikku tingitud: indi-
vidualism pole vaba, kui pole poliitilist vabas-
tust või eksisteerivad allasurutud klassid.

Samamoodi, taas marksismist erinevalt,
ühendab Suits rahvuse ja internatsionalismi.
Nende vastandlikkuse hülgamine toimub oma-
laadse rahvusliku kuuluvuse paratamatuse
kaudu, sest “kultuur ainult rahvuslik võib olla
ja selle kõige kõrgemad avaldused kunstis
ja kirjanduses rahvusliku iseäralduse tunde-
märkisid kannavad” (KI, lk. 54). Rahvustun-
ne pole samuti seotud ei moraaliga ega kohus-
tusega, pigem võib seda pidada “lihtsaks loo-
mulikuks tundmuseks, inimlikuks vajadu-
seks, mis ainult nii võib olla ega mitte teisi-
ti” (KI, lk. 54).

Kokku võttes pakub see tekst vähemalt kolm
olulist seisukohta:

(1) Suitsu “Kahte ilmavaadet” on peetud as-
jatuks katseks kokku sobitada teineteist vä-
listavaid vastandeid, sotsialismi ja liberalis-
mi.⁶⁶ Samas pole need vastandid Suitsu jaoks
mitte uue ja vana ilmavaate ületamatud tak-
istused, vaid uue ilmavaate sisesed lahknem-
used. Niisiis on üks vahepealsus ületatud
ning uuest vahepealsusest loodetakse aren-
dada juba mingi uus, esialgu küll ebamäära-
ses seisus ühiskondlik ideaal.

Selle tekstiga on Suitsu senine ideaal täie-
nenenud isikliku vabaduse nõudega, kuid mark-
sismi “kauni õhulossi” “tuleviku ühiskon-

⁶⁶ Eesti kirjanduse ajalugu. III köide, lk. 344
(H. Puhvel); T. Karjahärm, V. Sirk, Eesti haritlaskon-
na kujunemine ja ideed 1850–1917. Tallinn: Eesti
Entsüklopeediakirjastus, 1997, lk. 269–270.

nast”⁶⁷ jätab ta siiski otsustavalt kõrvale. Seda siin vaid visandlikku mõtet arendab Suits edasi Eestimaa Rahvaharidusseltsi 1907. aasta suvekursuste loengusarjale tuginevas kirjuti- ses “Kultuur ja poliitika”, mis arutab lõpuni kunstimaailma erilise, klassivõitlusest sõltu- matu positsiooni sotsialismi ideede raames.

(2) Loogilise edasiarenduse leiab siin ka mäk- ketõusu kujund: lausikmaa põlluharijad on orirahvad, mägede, kõrbete jt. ekstreempai- kade elanikke iseloomustab kaasasündinud vabadusepüüd (lk. 22jj.). Kuid orjaseisusest on uute aegade ja sihtide saabudes võimalik üle kasvada⁶⁸, sellest ei tulene loogilise eda- siarendusena rassiline või tõuline determi- nism – probleem, mille mõni aasta hiljem võtab üles Grünthal-Ridala ja mille poole kalduvad ka Aaviku seisukohad.

(3) Rahvuskuuluvus on erinevalt orjaverest paratamatu, meile kaasa antud ja sedakaudu meie tegevust mõjutav. Suhe rahvusega on seega passiivne, kuid vältimatu. Selles hum- boldtiaanlikus vaates kohtab esimest tuge- vamat vastuolu Aaviku hilisema keeleuuen- duspraktikaga, mis loobub tunnistamast keelt loomulikult areneva süsteemina.

Johannes Aavik kirjutas oma mõtetest rah- vusliku-rassilise teemal Suitsule juba 1904. aastal. Säilinud on Suitsu vastus: “Sinu aade rahvusevõitlust raaside võitluseks teha, on tore.”⁶⁹ Noor-Eesti algperioodil neid seisu- kohti lõpuni ei arendata, küll aga kohtab neid siin-seal pudemetena. Aavik leiab juba oma varasemates kirjutistes nii kirjanduses kui ka kunstis avalduvat rahvusliku eripäraga seo- tud tõulist iseloomu.⁷⁰ Seevastu on näha, et Aino Kallase “Ants Raudjalga” arvustades, vaatamata kõikidele pingutustele säilitada distantseeritud objektiivne pilk, on just Ants Raudjala saatust fataalselt juhtiv orjaveri see, mis Suitsu marru ajab, ehk isegi kogu arvus- tuse käivitab. Sest Raudjalg võinuks olla te- ma oma klassivend, pea tema ise: niivõrd

kokkulangevad on daatumid ja Suitsu kooli- põlvele sarnased katsumused, et “meie tahes ehk tahtmata lihtsalt sunnitud oleme oma äranägemistega selles linnas ja selles gym- nasiumis võrdlema”⁷¹ ning arvustaja ei suu- da uskuda, et need “...Raudjala paleused ja tahtejõu lõplikult ja põhjalikult oleks murda võinud. Temast esiteks “jõuetu hinge”, hil- jem Vene tshinovniku teinud!”⁷²

3.2. Edasistes Noor-Eesti ideaali otsinguis tuleb paratamatult aluseks võtta erinevates tekstides, eeskätt arvustustes laiali pihustu- nud vaadete ühisjooned.

(1) Kõigepealt on selleks uue ühiskonnakihi – haritlaskonna – väljaarendamine, mis sai toimuda üksnes kohase semiootilise kesk- konna loomise kaudu. Selleks oli tarvis uut, kultuuri tõlkimiseks sobivat keelt ja sellele keelele tuginevaid uut tüüpi tekste, mis ühen- daksid endas haritlaskonna teema ja vastava stiili. Kõige järjekindlam selles suunas tegut- seja on Aavik, ning loosung “Meie keel ja kirjandus peab intelligentsi keeleks ja intel- ligentsi kirjanduseks saama...”⁷³ on muidugi täiesti vastassuunaline Jaan Tõnissoni lau- sungile: “Eesti kirjakeel olgu tõesti rahva-

67 G. Suits, Kaks ilmavaadet, lk. 58; vrd. lähedasi mõtteid ka G. Suits, Kultuur ja poliitika. – G. Suits, Noor-Eesti nõlvakult, lk. 23.

68 See on probleem, mille üle Suits näib juurdlevat ja aeg-ajalt naasvat, lõplikku seisukohta kujundama- ta. Nt. oktoobris 1912 peetud ettekandes on ta märksa pessimistlikumal seisukohal (G. Suitsu kõne “Noor- Eesti” lähematest ülesannetest käesoleval ajal.” – Eesti Kirjanikkude Seltsi “Noor-Eesti” Aastaraamat, lk. 44–45.

69 8. V 1904. Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 556.

70 Nt. J. Aavik, Vaatlused Soome uuema kirjanduse üle, nr. 12, lk. 94–95.

71 G. Suits, Aino Kallas. Ants Raudjalg, 28. XII 1907.

72 G. Suits, Aino Kallas. Ants Raudjalg, 31. XII 1907.

73 J. Aavik, Eesti kirjakeele täiendamise abinõudest. – Noor-Eesti I, lk. 130.

keel. Meie kirjandus peab kättesaadav olema kõigile, ta peab rahvakirjandus olema tõsisel mõttes.”⁷⁴ Just seetõttu pidas Aavik vajalikuks põhjalikult Tammsaare üliõpilasnovelle analüüsida, et nägi seal sobivat alget olemas olevat, kuigi ei jutustuse struktuur, stiil ega keel arvustajat veel kuidagi ei rahuldanud.⁷⁵

(2) Teiseks ühisjooneks on ideaali looduslik-geograafiline distantseerimine Eestist. See ilmneb Noor-Eesti juhtkirjade ideaaliretoorikas, nii Suitsu “Elu tule” aegses luules kui ka teiste autorite ilukirjanduslikes tekstides.

Üheks läbivaks metafooriks on näiteks mäkketõusmise kujund.⁷⁶ See on programmiline, selle foonil aimub Nietzsche, kuid vertikaalsuse metafoorika seostumine teadvuse, ühiskondliku seisundi, hinnangulisusega on kindlasti laiem mõtlemisstruktuure korrastav printsiip.⁷⁷ Mäkketõus kontamineerubki tõusvate lainetega, üldse kõrgusse ja taevasse tõusmisega. Neid mitte ainult Suitsule omaseid ja pea pooli “Noor-Eesti” esimeste albumite tekste saatvaid ühisjooni aasis juba Juhan Luiga: ““Noor-Eestis” on päris “noori” – vähe. Ja need noored, kes seal on, avaldavad palju sarnadust tundmuses. [Järgneb rida tekstide alguslauseid – *V.S.*] Ühine on neil: vägimaastikud, “heroische Landschaft”, piirita koht, ja selle keskel “mina”. Valitseb subjektivismus kõige suuremal määral: “Mina”, m i n u ümber vägev loodus, ja minu sees vägevad tunded.”⁷⁸

Toopos *mägi-kaljud-mäestik* jääb Suitsu nooreestlust saatma, kuid omandab vanemas eas ümberpööratud vaate. Kui pealkiri “Sihid ja vaated” näitab veel liikumist üles, tõusu ja vaadet kaugustesse, siis “Noor-Eesti nõlvakult” kannab endas juba tagasi-, alla- poole vaatamise konnotatsiooni.

Erinevates tekstides ja erinevate uurijate meelet on dominandid erinevad. Nigol Andresen loeb mägede kujundit episoodiliseks⁷⁹

ning peab olulisemaks tormist merd ja oma saart, leides viimase kohta: “Mis ideaali otimisest on seekord kõnet, ei avane. Kuigi ideaal on kättesaamatu, otsitakse seda ometi.”⁸⁰ Toomas Haug seevastu arendab just mägede teemat, tõmmates paralleele Kungla asendanud Itaalia, Alpide ja lõunamaaga.⁸¹

Kolmanda aegruumilise ideaalpaigana astub siia kõrvale Põhjala.⁸² Varasemat ideaalpaika – Kunglat – eristas ajaline distants, see asus unenäolises minevikus, Põhjalat ruumiline kaasaeg, Itaalia on ühtaegu nii ajaliselt kui ruumiliselt eemal. Kõigi kolme puhul on aga oluline vaid nimega tähistatud ideaali viimine rõhutatult eemale, see ei asu mingil juhul ruumiliselt võis siis ajaliselt (Kungla) kättesaadavas kauguses.

(3) Kolmanda ühisjoonena saab välja tuua omalaadse kosmoloogilise terviklikkuse nõude: tekst ja kõik selle osad pidid alluma ühistele printsiipidele, sisu ja vorm olema vastavuses, stiil kooskõlas narratiivi ja karakteritega, välistatud oli dissonantsi pingetest või

74 Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat I. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1909, lk. 12.

75 Nt. J. Aavik, *Psychologiaalik roman Eesti kirjanduses*; J. Aavik, A. H. Tammsaare. Pikad sammud. – Eesti Kirjandus 1909, nr. 2, lk. 81–84; J. Aavik, A. H. Tammsaare. Noored hinged. – Eesti Kirjandus 1909, nr. 8, lk. 316–319.

76 “Noor Eesti” toim., Noorte püüded, lk. 6.

77 Vrd. nt. George Lakoffi orientatsioonimetafoorid: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980, lk. 14–19 või ka G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987, lk. 283.

78 J. Luiga, *Noor-Eesti II. Mõtted lugedes*, lk. 24.

79 N. Andresen, *Elu tuli*. Gustav Suitsu tulek luulesse. – N. Andresen, *Suits ja tuli*. Uurimusi ja artikleid. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk. 14.

80 N. Andresen, *Elu tuli*, lk. 8–9.

81 T. Haug, *Kustas ja Villem sajandi algul*, lk. 29–34.

82 “Elu tules” nt. “Suvi Põhjalas” (ilmus ka Linda 1. VII 1904, nr. 26, lk. 516) lk. 68; “Postkaart Põhjalast” lk. 71; “Põhjalast tagasi” lk. 75; “Kaljuvalla neiule” lk. 77 (ka Linda 8. VII 1904, nr. 27, lk. 533).

mitmekeelsusest tekkiv kunstiline tervik.⁸³ Meenutagem, et sobivalt arenenud keel sai areneda vaid haritud ainest käsitlevas ja haritlaskonnale suunatud kirjanduses.

Tuglase esimese pikema teksti “Põrgu värvavas” kirjutamise üheks ajendiks oli “Kalevipoja” sobimatu lõpp: “Igatahes rikub lugulaulu viimane lehekülg palju töö üleüldist mõju. Sest ta käib kunstilise loomisetöö seaduste vastu, mille piirides nagu rahva nii ka üksiku inimese mõttelend ennast avaldab ja avaldama peab. Mida kõrgemale kunst tõuseb, seda enam tungib ta sisemise harmonia ja vormilise sümmetria poole, ta püüab kunstitöödele loomulikku ümmargust, töös valitsevatest vahekordadest vääramata järgnevat lõpusidet anda.”⁸⁴ Samalaadsed printsiibid leiavad veelgi põhjalikuma väljaarenduse Vilde ja Petersoni essees.⁸⁵

Terviklikkus tingis nii sisuplaani kui väljendusplaani ühtsuse. Teksti kaunis vorm pidi olema mitte ainult keeleline, vaid ka visuaalne. Kuid terviklik ja harmooniline pidi olema ka kogu erinevaid kunsti ja teisi inimtegevuse sfääre hõlmav keskkond. Selline kõikehõlmav projekt on 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse ilmavaatele laiemalt omane. Tunnuslikuna avaldub see juugendis, kui selle all mitte mõista stiililist, vaid maailmavaatelist lähenemist.

(4) Noor-Eesti kõige radikaalsemat tulevikku suunatust ja uue loomise iha esindab Aavik. Üks esimesi tulevikutekste läks ilmselt kaotisi. Detsembris 1903 kirjutas Suits: “Kuule, kus Su tuleviku-muusika inimesesoo üle, Su “Pilk tulevikku” on jäänud. Saada ometi ka see N. E-le. Ma mäletan, see oli ju õige algupärane fantasia.”⁸⁶ Erinevalt Suitsust ja Tuglasest⁸⁷ ei heroiseeri Aavik mitte võitlust, vaid keskendub tuleviku ideaalile endale. Esiteks on siin keeleuuendus, mis rajab aluse uuele kommunikatiivsele süsteemile ja mis tuleb keelekogukonnale kas või

poolpetukaubaga hirmu ja õuduslugudena sisse sööta. Esmalt tuleb täiustada tekstide loomise vahend, keel, mis läbi täiustuvad keelele vastav eriomane stiil ning selles keeles loodud tekstid. “Sest igal rahval, igal keelel on oma iseäralik, spetsifilik stiil, mis temperamendi ja mõtlemise viisi loomulik produkt on. Tüüpilik Prantsuse stiil on lihtne, selge ja läbipaistev, aga siiski ilus ja suggestivlik. Ta on karvapealne, peaaegu teaduslik, aga siiski ka luulelik ja muusikalik. [...] Meil oleks enam intellektualikku, kontsiisi, teaduslikku stiili vaja, mis aga sealjuures siiski plastlik, suggestivlik, individualik oleks.”⁸⁸

Kui keel on vahend, alguspunkt, siis J. Randvere “Ruthi”⁸⁹ võib omalaadseks ideaali lõpp-punktiks lugeda. Just siin leiab monaadiline printsiip oma realisatsiooni, areneb lõpuni harmoonia nõue. “Ruth” on ka vaheala realisatsioon, meheliku ja naiseliku printsiibi kooskõla, erinevate kunsti- ja teadusliikide koosolu, võttes kokku ja ühitades kõik nooreestilikud tungid.

4. Eesti Kirjanduse Selts ja kunsti jälg

4.1. Noor-Eesti liikumine ei tekkinud tühjale kohale, kuid samavõrd eksitav on seda tekkest või eellugudest peale vaadata pelgalt

⁸³ Nt. J. Aavik, Rütumus ja riim; J. Aavik, *Psühholoogialik roman Eesti kirjanduses*.

⁸⁴ F. Mihkelson, Põrgu värvavas. Parallelid, lk. 265.

⁸⁵ Nt. F. Tuglas, Eduard Vilde ja Ernst Peterson. – Noor-Eesti III. Tartu: Noor-Eesti, 1909, lk. 110.

⁸⁶ 3. kiri, kirjutatud 3.–13. XII 1903. Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 548. Järgnevast kirjavahetusest selgub, et kirjutis läks ilmselt saatmistega kaotisi (Gustav Suitsu kirjad Johannes Aavikule [I], lk. 551–552).

⁸⁷ Nt. novell “Oma päikese poole” (Võitluse päivil, lk. 10–18).

⁸⁸ J. Aavik, Prantsuse kirjanduse iseäraldused, 30. VI 1907, nr. 3, lk. 17–19.

⁸⁹ J. Randvere, Ruth. – Noor-Eesti III, lk. 18–74.

vastu- või opositsiooniliikumisenä. Sajandi alguse õpilasrühmituste opositsioonilisus ei tõstnud esile mitte põlvkondliku, vaid rahvusliku vastuolu, s.t. vastanduti venemeelsele haridusele ja baltisaksa kultuuritraditsioonile. “Kiirte” II ja III albumi tegemise ajal otsib Suitsi kontakti ja kaastöölisi vanema põlvkonna hulgast, sama jätkub Noor-Eesti esimeste albumite aegu. “Eesti Külva-ja” opositsioonilisus seisnes Lydia Koidula ja Mihkel Veske mälestusõhtute korraldamises, “keskteeks” oli juba sissetallatud rahvuslik rada. Seega olid sidemed Juhan Luiga ja Aino Kalda ristitud “Tartu renessansiga”⁹⁰ loomulikud ning seetõttu on ka oluline eriti Noor-Eesti varasema perioodi ideestiku ja selle omaaegse konteksti kõrvutamine.⁹¹

Üheks kandvaks teljeks eesti haritlaskonna tegevuses on 1905. aastal avaramad võimalused saanud seltsiliikumine. Kui karskusseltsid olid lubatud ja levinud varemgi⁹², siis nüüd algab haridusseltside võidukäik, mille esimeseks funktsiooniks oli võimalus eraõppes minna üle eesti keelele. Olulisemate seltsidena tõusevad esile kolm: Eesti Kirjanduse Selts, Tartu Eesti Nooresoo Kasvatuse Selts ning Tallinna Eestimaa Rahvahariduse Selts. Kui EKS-i loomine võtab aega üle kahe aasta, siis haridusseltsidel läheb libedamini: mõlema asutamine käivitub kevadel 1906, ENKS-i põhikirja registreeritakse 30. VI, ERS-i oma 24. VIII 1906.⁹³

Kõigi kolme liikmeskond tõuseb parematel aastatel koos haruseltsidega üle tuhande, ning sellise massilisuse üheks oluliseks rolliks muu kõrval oli tegevusele majandusliku aluse loomine. Seetõttu oli ka Eesti Kirjanduse Seltsile tähtis eeskätt lai kandepind ja mitte niivõrd professionaalsus.⁹⁴

Kuigi Noor-Eesti tegelased seda sageli ka aasivad (nt. et keelekõõsimusi ei aruta mitte professionaalid, vaid häälteenamus⁹⁵), läheb 1912. aastal ametliku seltsi staatuse saanud

Noor-Eesti sama teed: ollakse uhked liikmete rohkuse üle ning tunnistatakse ka rahalist hooba selle taga. Liikmete värbamisele oli innukalt pühendunud juba “Kirjanduse Sõprade” aktsiaselts.⁹⁶ Kirjastamiseks oli mõistagi tarvis kapitali, see sai tekkida liikme-

90 Nt. J. Luiga, Noor-Suomi-Eesti. – Eesti Kirjandus 1917, nr. 7, lk. 225–226; A. Kallas, Noor-Eesti. Näopildid ja sihtjooned. Tlk. F. Tuglas. Tartu: Noor-Eesti, 1921 [soome keeles 1918], lk. 13

91 Isoleeritud käsitlused on paraku valdavamad. Ühe erandina võib mainida: A. Palm, Friedebert Tuglas ja Eesti Kirjanduse Selts. – Looming 1966, nr. 2, lk. 297–310. August Palm on avaldanud ka kõige põhjalikumad ülevaated Eesti Kirjanduse Seltsi algperioodi tegevusest (A. Palm, Eesti Kirjanduse Selts 1907–1932. – Eesti Kirjandus 1932, nr. 7, lk. 305–327; nr. 8, lk. 376–401; nr. 9, lk. 417–435; nr. 10, lk. 493–514; A. Palm, Kuukirja “Eesti Kirjandus” asutamine ja algaastad. – A. Palm, Trükisõna ja selle saladuste ümber. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk. 50–64), Eestimaa Rahvahariduse Seltsi tegevuse kohta puuduvad tänaseni põhjalikumad uurimused.

92 Nende rahvahariduslike võimaluste teemal võttis ajastule iseloomulikus sentimentalistlikus vaimus sõna ka noor Suits: K. Vahur, Meie karskuse-seltside hariduslikkudest ülesannetest. – Postimees 31. X 1903, nr. 244, lk. 2; 3. XI 1903, nr. 246, lk. 1–2; 4. XI 1903, nr. 247, lk. 1–2.

93 Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi Põhjuskiri. Tartu: 1906; Eestimaa Rahvahariduse Seltsi 1906./7. tegevuse-aasta aruanne. Tallinn, 1907, lk. 1.

94 Vt. nt. ka A. Palm, Friedebert Tuglas ja Eesti Kirjanduse Selts, lk. 297.

95 Nt. E. K. S. üleüldine liikmete koosolek 14. aug. [protokoll]. – Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat II. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1910, lk. 77.

96 Nt. F. Tuglas, Mälestused, lk. 145jj. 1904. aasta Suitsu kirjades Aavikule räägitakse samuti loodetavatest aktsionäridest. Säilinud on Aaviku kirja kontsept Suitsule, kus ta kurdab, et põhikirjata aktsiaseltsi ei taheta toetada, ja mureteb üldse ürituse legaalsuse üle (KM EKLA, f. 36, m. 2:16a). Majanduslikust edust vt. nt. B. Linde, Ülevaade Eesti Kirjanikkude Seltsi “Noor-Eesti” tegevusest 27. maist 1912. a. kuni 1. jaanuarini 1913. a. – Eesti Kirjanikkude Seltsi “Noor-Eesti” Aastaraamat. 1/1912. Tartu: Noor-Eesti, 1913, lk. 11–12. “Aktsionäride” nimekirja vt. Kirjanduse Sõprade (Noor-Eesti) aruanne 1905/6 [faksimile]. – Tänapäev 1935, nr. 9, lk. 361–162.

maksudest, sh. loodeti kaasa tõmmata maksujõulisemat vanemat seltskonda. Alles siis, kui esimesed väljaanded end päris edukalt ära tasuvad (autorid said esimese albumi honorarideks autorieksemplare, tänase praktika taustal suured tiraažid⁹⁷ toovad tagasi kulu ja annavad aluse järgmisteks väljaanneteks), tekib suurem rahaline ja vaimne sõltumatus.

EKS-i algaastatel näevad nooreestlased igal juhul sellega koostöövõimalusi, ükskõik kuidas neid suhteid tagantjärele ei esitatud. Kõnekaad on ka liikmete järjekorranumbrid: Suits – nr. 18, Tuglas – nr. 20, Linde – nr. 40, ja võrdluseks: Anton Jürgenstein – nr. 35, K. A. Hindrey – nr. 41, Juhan Luiga – nr. 44, Karl Menning – nr. 51, Anna Haava – nr. 62, Kristjan Raud – nr. 101. Aavik ja Grünthal astuvad EKS-i liikmeiks alles 1909. ja 1910. aastal (Aavik – nr. 1042, Grünthal – nr. 1251).⁹⁸

Eesti Kirjanduse Seltsi esimesest, 8. V 1907 kinnitatud “põhjuskirjast” loeme: “Seltsi ostarve on kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamise, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks tegemine.” Et nimetuse järgi on tegemist kirjanduse seltsiga, siis siinse teema raames on huvipakuv sellele kahe valdkonna – teaduse ja kunsti – lisamine. Sõnad *kirjandus, teadus ja kunst; kirjandus, haridus ja kunst* või lihtsalt *kirjandus ja kunst* korduvad 20. sajandi alguse programmiliste tekstide maagilise vormelina nii Noor-Eesti juhtkirjades kui ka laiema kandepinnaga Eesti Kirjanduse ja Eestimaa Rahvahariduse Seltsi tegemistes.

Muidugi on üheks põhjuseks ka ajalooline mõistemahu teisenemine. Ilmselt C. R. Jakobsoni kasutusele võetud ja “Sakala” alapealkirjaga (“Üks politika, kirjanduse ja põllutöö ajaleht”, 11. III 1878) eestikeelsesse kirjakultuuri toodud *kirjandus* kattis EKS-i tegevuse alul nii kogu trükitud ja suulise kirjasõna kui ka selle vahendi – keele – ning

ilukirjandus moodustas sellest murdosa. Kirjanduse laiem ja kitsam tähendus on küll läbi sajandi kirjandusõpikute sisesejuhatustes püsinud, kuid tänapäeva argikasutuses ilmselgelt kaldunud tähenduse ‘ilukirjandus’ poole. Avaram oli ka mõiste *kunst* kasutus. Kunstina tähistati heli- ja piltkunste ning sageli ka ilukirjanduslikke töid.⁹⁹ Seega on kolmel sõnal vähemalt kaks ühisosa: ühelt poolt teadusel – mis samuti laienes teadmisele kui sellisele – ja kirjandusel, ning teisalt kirjandusel ja kunstil.

Kolmiku “kirjandus, teadus ja kunst” arengut võib jälgida EKS-i säilinud asutamiskoosolekute protokollide järgi. Üheks teemaks koondumistahte kõrval ongi loodava seltsi tegevusväli. Et see oli mõeldud Eesti Kirjameeste Seltsi järglasena, on loomulik juba mitmete ühiste liikmete kaudu.¹⁰⁰ Oskar Kallase allkirjaga saadetakse laiali 300 eksemplari kaunis kujunduses üleskutset ühes põhikirja kavandiga, mille pealdises on Eesti Kirjameeste Seltsi nimi ning mis ütleb:

97 Nt. “Noor-Eesti” I album – 1500, “Võitluse päivil” – 2000, “Noor-Eesti” II album – 1500; F. Tuglase “Hingemaa” (1906) – 2820; M. Heibergeri “Murelapse laulud” (1906) – 1000; W. Bölsche “Inimese põlvnemine” (1906) – 3000.

98 Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1911, lk. 152–178.

99 Nt. EKS-i 1908. a. liikmete nimekirjas on muusikakunstnikena kirjas Miina Hermann, Peeter Penna, Aleksander Spreng-Läte, Rudolf Tobias, kunstilauljajana Paula Brehm ja Aino Tamm, maalikunstnikena K. A. Hindrey, Aleksander Promet, Märt Pukits, Kristjan Raud, Paul Sepp ja kujuraujana August Weizenberg (Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat I, lk. 122–143).

100 EKMS-i põhikirjaline tegevus oli muidugi sootuks teine: “üleüldse kasulisi raamatuid Eestikeeli välja anda, et neid Saksakeele raamatute asemele astuda lasta, mis seni-ajani pea ainsad hallikad olivad, kust Eestlased vaimuharimist saivad” (Eesti Kirjameeste Seltsi Põhjuskiri. Tartu, 1878, lk. 3). Selle arengut vt. ka V. Paatsi, Lisandusi Eesti Kirjameeste Seltsi eelloole. – Keel ja Kirjandus 2006, nr. 8, lk. 651–653.

“Meil on au Teid uuesti asutatava kirjanduse, teaduse ja kunsti seltsi põhjuskirja eel-
tööga tutvustada...”¹⁰¹ Mõlemad trükised kasutavad nii põhiteksti kui ka pealkirjade osas samu kirjatüüpe mis kogumik “Võitluse päivil”. Nii EKS-i trükiste kui ka albumi välimuse eest hoolitses Kitzberg, kes vaheldumisi loodava EKS-i ja Noor-Eesti asju toimetas.

25. veebruari 1905 esimesel protokollitud, seni veel nime ja selge sihita seltsi asutamise koosolekul olid koos J. Tõnisson, J. Kukk, J. Kurrik, O. Kallas, J. Speek, G. E. Luiga, E. Enno, Aino Kallas, K. Parts, W. Reiman, J. Walk, A. Sprenk-Läte, J. Jõgever, O. Rütli, J. Luiga, A. Krimm, J. Köpp, M. Kampmann, J. Liigand, J. Kompus, P. Org, H. Einer, A. Hanko, A. Simm, K. E. Sööt, A. Kitzberg – 26 osavõtjat, Noor-Eesti tuumikust mitte kedagi. Koosoleku juhataja Jaan Tõnisson “seletab sissejuhatuseks, et kirjanduse edendamiseks hädasti tarvis on, et need, kellel kirjanduse vastu huvi ja äratundmist, koos võiksid käia – vastastikkuseks äratuseks ja toetuseks”.¹⁰²

Esimene valik on teadusselts vs. rahvaharidusselts ja juhtgrupp valib esimese tee.¹⁰³

Loodava seltsi sihtidena jäävad esialgu kirja:

– kirjanduse edendamine, ajakirja väljaandmine, raamatute kirjastamine ja müümine;

– õpetuse andmine koosolekute, kursuste, teaduslike abirahade, koolide asutamise kaudu; rahva tervise hoidmise eest hoolitsemine;

– *kunst kõigis tema harudes*: muusika jne.¹⁰⁴

Võimaliku nimetusena on kõne all Haridus, Hariduse Selts või Kirjanduse Selts.

Vahepeal tegeldakse edasi põhikirjaga ning järjekordsel asutamiseks peetud koosolekul 31. X 1905 leitakse, et rahvahariduse ja kirjanduse pürgimused tuleks lahutada ning et muutunud oludes on see ka võimalik.¹⁰⁵ Nüüd tõusebki esile kolmik *kirjandus, kunst ja teadus*, mille peale leiab Tõnisson, et ehk tuleks

tulevikus Vanemuise seltsiga ühineda.¹⁰⁶

Järgmine suurem asutajate koosolek 15. VIII 1906¹⁰⁷ toob kokku 40 inimest, sedakor-
da on ühes ka nooreestlased Suits, Tuglas ja (protokollil põhjal neist kõige sõnakam) Linde. 300-st laiali saadetud teatest tulid ettepanekutega tagasi umbes 50. Kinnitatakse seltsi praegune nimi ning arutatakse tegevussihete.

6. augustil 1907 EKS-i asutajate koosolekul nimetab Villem Reiman seltsi lähemate ülesannetena koolikirjanduse loomise uuele emakeelsele koolile; teaduse populariseerimise; keelealase tegevuse (“keelepõld”), kirjakeele rikastamise; “ka ilukirjandust ei tohi unustada”; abirahade ja stipendiumite ning kuukirja asutamise.¹⁰⁸

Niisiis näeme ka siin juba loomise esimestest koosolekutest alates kultuurisfääri ter-
vikliku arendamise soovi, mis eespool ise-

101 Ringkiri EKS-i põhjuskirja ja mõnede Seltsi asutamise seotud küsimiste asjus + põhjuskiri 12. XI 1905. – KM EKLA, f. 16 (EKS), m. 1:8.

102 Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise koosoleku protokoll 25. II 1905. – KM EKLA, f. 16 (EKS), m. 1:1, l. 1.

103 Seltsi tegevuse käivitumisel luuakse ühena teiste seas koolikirjanduse-toimekond, nii nagu Eestimaa Rahvahariduse Seltsil on kirjanduse osakond (mis eraldus 1910 suurema majandusliku sõltumatuse saavutamiseks haruseltsiks). Otsese geokultuurilise erimeelsusega vähemalt esialgu siiski tegemist pole, ühistegevust arendatakse eeskätt keelekorralduse vallas, on ühiseid liikmeid ja pidevaid esinejate vahetamisi. EKS üritab esimestel aastatel pidada koosolekuid üle Eesti, ka Tallinnas. ERS-i kirjanduse haruseltsi juhtfigure J. V. Veski saab 1914. aastal EKS-i esimeseks palgaliseks teadussekretäriks.

104 Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise koosoleku protokoll 25. II 1905, l. 13–14; minu kursiiv – *V.S.*

105 Ilmselt peetakse silmas rahvaharidusseltside teket 1906.

106 Eesti Kirjanduse Seltsi asutamiseks peetud koosoleku protokoll 31. X 1905. – KM EKLA, f. 16 (EKS), m. 1:2.

107 EKS-i asutajate koosoleku protokoll 15. VIII 1906. – KM EKLA, f. 16 (EKS), m. 1:3.

108 Eesti Kirjanduse Seltsi esimesed arendavad koosolekud 6. aug. 1907, lk. 55.

loomustas Noor-Eesti pürgimusi. Samas on huvipakkuv, et EKS-i juurde luuakse küll kuukirja, rahvakirjanduse, keele- ja ajaloo-toimkonnad, kuid mitte ilukirjanduse oma.

4.2. Kuukirja mõte oli õhus juba esimesel koosolekul. Seltsi asutamine aga venib, ning siis saab keelemees ja endine tsensor Jaan Jõgever toime eesti kultuuriloos enneolematu teoga. Ainult oma kulu ja kirjadega hakkab ta 1906. aasta alguses välja andma esimest eestikeelset teaduslikku kuukirja “Eesti Kirjandus”.¹⁰⁹ Omal kulul väljaannete käivitamine polnud muidugi uus, kuid sellise ajakirja lugejaskond oli ettearvatult väike ja tasuvus olematu.¹¹⁰ Esimesed kaks aastakäiku täidab Jõgever põhiosas iseenda kirjutistega, kuid 1907. aastal on ilmselt näha, et ettevõtmine kasvab üle jõu. Üksiknumbrite maht kuivab kokku (esimese aasta numbrid 32 lk., teisel aastal vähenesid 16 ja lõpuks 8 lk. peale) ning sel aastal ilmubki vaid 9 numbrit.

Nii kingib Jõgever oma rahadega käima-lükatud ajakirja koos järelejäänud numbritega Eesti Kirjanduse Seltsile.¹¹¹ Viimase numbri lõpusõna on ka ainus tekst kahe aastakäigu peale, millele Jõgever oma nime alla kirjutab.¹¹² Kõige muu kõrval võiks märkida, et just Jõgeveri “Eesti Kirjandus” võttis 1907. aastast *w* asemel kasutusele *v*, Noor-Eesti väljaannetessee jõuab see uuendus kolmanda albumiga (1909).¹¹³ Kolmandas aastakäigus *w* küll naaseb, jäädes kummaliselt eri autorite tekstides *v*-ga vahelduma. Esimeste, Jõgeveri-aegsete aastakäikude kujundus meenutab Noor-Eesti väljaandeid, eriti “Võitluse päivil”, kattuvad kirjatüübid ja mitmed kujunduselemendid, mis võib olla tingitud ühisest “Postimehe” trükikojast. Raskem on seletada välimuse muutust niipea, kui ajakiri EKS-i kätte läheb.

Ka “Eesti Kirjandus” asub teele juhtkirjaga. Nii nagu Jaan Jõgever ise on loomult

ja tegutsemiselt ning mõistagi põlvkondlikult Noor-Eesti seltskonnast täiesti erinev (olles pigem enesesepöördund eksistentsiaalne pessimist¹¹⁴), on seda ka tema kirjutatud juhtkiri. Kuid “Noor-Eesti” I albumi ja “Võitluse päivil” saatesõnadega võrreldes on muutunud ka aeg, nii et pigem tasub Jõgeveri kirjutist Suitsu “Kahe ilmavaatega” kõrvutada.

Jõgeveri ja Suitsu tekstides leidub kaks olulist ühisjoont. Kõigepealt oma tegevuse paigutamine üldpoliitilisele foonile, ühiskondliku ideaali esitamine. Ka Jõgever möö-nab: “Me elame suurte sündmuste ajal,” kuid neis sündmustes on eesti rahvas paratamatult Venemaa teisenemistega seotud. Ainus lootus püsima jääda on neutraalsus, toetumine omaenese tööst ja palehigist kasvavale edenemisele: “Sotsial-demokratia püüete oman-

109 Ainsana saaks siia kõrvale panna Johannes Aaviku fanaatilise keeleuuendustegevuse, “Keelelise Kuukirja” (1914–1916 – 6 numbrit) ja “Keelelise Uuenduse Kirjastiku”, mis sisaldas tekste hirmu- ja õudusjutudest keelealaste kirjutisteni (1914–1928 – 60 numbrit).

110 Kuukirja mõte käis läbi ka ERS-i asutamisel ja avakoosolekul, kuid õige pea nenditi, et jõudu selleks jääb väheseks ning pigem on mõtet keskenduda üksikväljaannetele (Eestimaa Rahvahariduse Seltsi 1906./7. tegevuse-aasta aruanne, lk. 43).

111 EKS-i eestseisusesse valitud Jõgever paneb 14. augustil 1907 eestseisuse koolekul “küsimuse ette, kas Selts ei peaks oma k u u k i r j a väljaandma hakkama. Valiti selle küsimuse läbikaalumiseks komisjon: K. Parts, A. Kitzberg, J. Jõgever, kes lähemaks koosolekuks selles asjas ettepanekuid võiksid teha.” (EKS eestseisuse protokollid 14. III 1907–4. I 1917. – KM EKLA, f. 16, m. 6:1, l. 3). 29. VIII 1907 toimunud asemikekogu otsustabki ajakirja seltsi alla võtta, “kuukirja toimekonna” liikmeteks saavad J. Jõgever, M. Kampmann, B. Linde, J. Luiga, V. Reiman, J. Tõnisson (J. Jõgever, Toimetuse poolt. – Eesti Kirjandus 1907, nr. 9, lk. 119).

112 J. Jõgever, Toimetuse poolt, lk. 119–120.

113 Andresen loeb seda antiikva kõrval uue kultuuri-orientatsiooni tunnuseks: N. Andresen, “Noor-Eesti” ja ta retseptioon, lk. 1550.

114 Vt. nt. M. J. Eisen, Jaan Jõgever. – Eesti Kirjandus 1924, nr. 11, lk. 472.

damine oleks Eesti rahva surm.”¹¹⁵ Et see töö ka kasu tooks, on aga vaja hoiduda varasemate eksituste eest. Ning järgneb Jõgeveri positiivne programm: “See eelkäivate põlvete tarkus, mida meie sõnaga teadus nimetame, on igal rahval tema kirjanduses alal. Ükski rahvas ei või edeneda, kelle kirjandus ei edene, see on, kes midagi oma katsetest ja äranägemistest oma järeltulevate põlvete kasuks ei päranda. Ainult töö palehigi sees, teaduse valgusel, järeltulevate põlvete jaoks uusi teadusi oma kirjandusse kogudes edeneb rahvas, edeneb iga üksiku rahva edendamise tõttu riik, edeneb terve inimese sugu niisugusele täiusele, kõrgusele ja õnnele, mille ees sotsial-demokratlaste haiglased unistused kui kahwatanud udukujud päikese valguse eest põgenevad.”¹¹⁶ Nii ilmneb teine, hämmastavamgi ühisjoon: mõlemas tekstis toimib *toopilise tundliku elemendina* ehk ühiskonda paremaks muutvana *teadus* ehk kirjanduses talletatud teadmiste kogum, vaatamata sellele, et “Kaks ilmavaadet” põhihoiakuis sootuks teist liini ajab. Jõgeveri saatena all on kuupäev: 20. detsembril 1905. Eesti ajaloos tähistab see ühtlasi karistussalkade tegevuse algust, eelmisel päeval suleti Tallinnas “Teataja” ja “Uus Aeg”.

“Eesti Kirjandus” jätkab pessimistliku *toopilise printsiibi* näitena. Vaatamata kord-paar aastat üles kerkivale arutelule, kas majanduslikult end mitte tasuvat väljaannet ei peaks sulgema või siis vähemalt muutma populaarseks “Linda”-laadseks perekirjaks¹¹⁷, jätkab kuukiri teadusväljaandena kaksteist numbrit aastast¹¹⁸, mõni kirjutis ajas püsivam, teine tänaseks koomilisem, kuni 1940. aasta sundabieluni 1922. aastal asutatud “Eesti Keelega”.

Ühele sulgemiskatsele viitab ka “Postimehe” ringkondade poolt 1912. aasta lõpul asutada plaanitav kuukiri, mis Soome “Valvojale” lähedast “Vaotleja” nime pidi kandma.

Rajatav ajakiri lõhestas taas noorelaste ridu: toimetajaiks pidid hakkama Aavik ja Grünthal, kes just oli lahkumas “Eesti Kirjanduse” toimetaja kohalt.¹¹⁹ Peamiselt Suitsu otsustav vastuseis peatab selle plaani.¹²⁰ Grünthali “Eesti Kirjanduse” toimetamine (1911–1912) sellist reaktsiooni ei põhjustanud. “Eesti Kirjandus” asubki nagu teatavas vahetsoonis: sellele kirjutavad nii noored kui vanad, seda otse ei rünnata ning päris omaks ka ei tunnistata.

4.3. Kui 1912. aasta 27. mail sünnib ametlik Noor-Eesti, on sellegi põhikirjast lugeda: “Eesti kirjanikkude seltsi “Noor-Eesti” sihiks on kirjanduse, kunsti ja teaduse edendamine ja neil aladel loodud tööde väljaandmine ja laiali laotamine.”¹²¹ 17. II 1912 kir-

115 [J. Jõgever], Toimetuse poolt. – Eesti Kirjandus 1906, nr. 1, lk. 1.

116 [J. Jõgever], Toimetuse poolt, lk. 2.

117 Nt. asutamiskoosolek (Eesti Kirjanduse Seltsi esimesed arendavad koosolekud 6. aug. 1907 – Eesti Kirjandus 1908, nr. 1, lk. 57), 1908. a. aruanne (Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat I, lk. 99), üldkoosolek 4. I 1910, kus Henrik Visnapuu soovib, et see “üleüldse rohkem perekonna-lehe laadiliseks muutuks” (Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 9, lk. 14), kirjanduslik koosolek 9. VIII 1910 (Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 30), eestseisuse koosolek 6. V 1911 (EKS-i eestseisuse protokollid 14. III 1907–4. I 1917, l. 87). Tellijate arv oli EKS-i aastaraamatute andmeil stabiilne: 1908 – 515, 1909 – 602, 1910 – 542, 1911 – 530, 1912 – 551.

118 Erandiks aasta 1907 ning Esimese maailmasõja ja Vabadussõja aeg (1914–1920, sh. 1918/1919 ühisaastakäik). Pikemat katkestust siiski ei olnud ja olukord päästeti topeltnumbritega.

119 Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat V (1912).

Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1913, lk. 66.

120 Vt. nt. A. Pill, Mälestusi Gustav Suitsust. – Keel ja Kirjandus 1969, nr. 3, lk. 170–171; J. Aaviku kirja kontsept G. Suitsule. – KM EKLA, f. 275, m. 2:25; l. 5 ka Aaviku kirjad Tuglasele 30. XI ja 12. XII 1912, d.-ta (III v. IV) 1913 (Kultuurilugu kirjapeeglis, lk. 54–57, 65).

121 Eesti Kirjanikkude Seltsi Noor-Eesti põhjuskiri. Tartu, 1912, lk. 3.

jutab Aleksander Tassa Tuglasele: “Teie teate “Kirjanikkude Seltsi” registreerimiseks on naeru päale ajaja, sest see on jällegi “üks takтика temp”, mis meie “vaimliste juhtidele” uueks vihasemiseks põhjust saab andma.”¹²² Kõik pole mõistetav, kuid omajagu aasimist on tõepoolest nii põhikirja sõnastuses kui ka nimelühendite vastakuti seadmisel (EKS kui kirjanikkude selts vs. EKS kui kirjanduse selts).

4.4. 1918. aasta jaanuaris teeb Johan Kõpp kokkuvõtte EKS-i kümneaastasest tegevusest, nentides, et kõige enam on saavutusi teaduse ja keele alal. Ilukirjanduses, kuigi vähem, on kümne aastaga samuti mõndagi ära tehtud, aga “Kunsti edendamise põlul on seltsi tegevusest võrdlemisi vähe rääkida.”¹²³ Kõpp mainib 1909. aasta kunstinäitust, mis seltsi toel korraldati, ning pooleliolevat “Kalevipoja” illustreeritud väljaannet.¹²⁴ See osutab ka vahepealsele mõistenihkele: Kõpp mõistab kunsti all otseselt kujutatavat kunsti ning keelealase tegevuse seob ta teadusega.

EKS tegeleb sellega, milleks on sobivad tegijad. Kunstnikud liituvad seltsiga vähehaaval, loomulikult ja orgaaniliselt seondub oma tegevusega Kristjan Raud. Nii võib EKS-i tegevusest leida lisaks veel “Kalevipoja” juubelikoosoleku 23. VIII 1911, mille eeskavas- se järjekindalt püüti saada ettekannet “Kalevipoja” ja eesti kunsti teemal, Kristjan Raua esinemisi jt. kunstiteemalisi sõnavõtte. Alates 1912. aastast tõusis päevakorda muusika ja kujutava kunsti aastaülevaadete küsimus.¹²⁵ See arenes pikaldaselt, nii nagu mitmed teised EKS-i ettevõtmised. 14. I 1915 otsustab eestseisus teha Johannes (Hanno) Kompusele ettepaneku “Eesti kujutava kunsti üle kirjutada”.¹²⁶ 20. VI 1915 otsustatakse eraldada Kompusele ülevaate jaoks materjali kogumiseks kuni 20 rubla¹²⁷, 15. II 1916 veel 60 rub-

la, et ta saaks sõita Petrogradi, Tallinna ja Tartusse¹²⁸. Et see toetus tõesti vilja kannab, tõestab 1917. aastal ilmunud üks eesti tärkava kunstikirjutise olulisemaid tekste.¹²⁹

Kujutava kunsti rajajälgi, vaoshoitud ja passiivne, on eeskätt kunstiküsimuse päevakorral hoidmine. Kuid samas õigustab just ambitsioon haarata oma huvi- ja tegevussfääri kogu kultuurivälja kõrvutust samuti kõikehõlmavust taotleva renessansiga. Seeläbi ilmneb ka üks olulisemaid ühisjooni Noor-Eesti ja EKS-i tegevustes, vaatamata nende põhimõttelisele erinevusele: EKS-i tegevus lähtub sellest, mis olemas, reaalsest elust, nooreestlased seavad kavakindlalt oma ideaalid utoopilise sfääri.

Midagi lähedast võime näha ka Eestimaa Rahvahariduse Seltsi tegevuses. Kui 1909. aasta näitus Tallinna jõuab, võtab üsna loomulikult vastutuse enda peale ERS.¹³⁰ Kunstiõpe (esimesel aastal sehkendamise kursuse nime all) kuulub olulisel määral ERS-i kõige suuremasse emakeelsesse haridusettevõtmisse: linnakooli tasemele vastava õhtukursuse programmi. Alul õpetab seal Volde- mar Päts, edasi Aleksander Promet, seejärel

¹²² KM EKLA, f. 219, m. 64:15, l. 10.

¹²³ J. Kõpp, Eesti Kirjanduse Selts 1907–1917. – Eesti Kirjandus 1918, nr. 1/2, lk. 13–15.

¹²⁴ Selle kohta lähemalt vt. L. Viirjoja, Kristjan Raua Kalevipoja-ainelised tööd ja Eesti Kirjanduse Selts. – Keel ja Kirjandus 1986, nr. 8, lk. 486–495.

¹²⁵ Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat V, lk. 20.

¹²⁶ EKS eestseisuse protokollid I. – KM EKLA, f. 16, m. 6:1, l. 158.

¹²⁷ EKS eestseisuse protokollid I, l. 169.

¹²⁸ EKS eestseisuse protokollid I, l. 179.

¹²⁹ J. Kompus, Eesti kujutav kunst 1916. – Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat IX (1916). Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1917, lk. 125–154 (peetud ettekandena 17. I 1917).

¹³⁰ V. Hinnov, Esimesed eesti kunstinäitused. – Tartu Riikliku Kunstimuseumi Almanahh III. Tartu 1972, lk. 16.

Oskar Jungberg,¹³¹ seega enam-vähem sama ringkond, kes järgnevalt saab 1907 asutatud ja 1909 reaalset tegevust alustanud Eesti Kunstiseltsi tuumikuks. Viimase tekkega liigubki kunstõpetuse kese ERS-i juurest Kunstiseltsi alla. Nii võib ERS-i kunstikursust pidada 1912 alustanud ja 1914 kunsttööstuskooliks arenenud Kunstiseltsi kursuste eelkäijaks.

Kunsti ja muusika teema kuulub ka ERS-i suvekursuste kavasse. 1907. suvel peab seal Gustav Suits loengusarja pealkirja all “Kirjandusest ja Eesti muinasteadusest”, millest areneb kirjutis “Kultuur ja poliitika”. Samadel kursustel räägib kunstõpetusest Promet ja muusikateooriast August Topman.¹³²

5. Kokkuvõtteks

*Tõelikkus, Realiteet, nagu nad ise seda suure algtähega kirjutavad, otsekui pahahtliku jumaluse nime, on neile ... alaväärtuslik mõiste, läbi ja läbi vaenuline, alandav ja aheldav. Kõik loovad nad selle kõrvale või sellest ülapoole oma, uue maailma, kas nii kui Randvere, oma ülinaist liige liikme järel konstrueerides, või toetudes fantastikasse, nagu Tuglas, või muinsusse ja meretagasusse, nagu Ridala.*¹³³

5.1. Eelnevast selgus, et Noor-Eesti varasemad tekstid ei esita väljaarendatud ideaali, kuid selle sugemeid leiab Tuglase ja Aaviku terviklikkuseihas, Suitsu vahepealsuse seisundis, vastandamises senisele (orjamentaaliteet, enese pime allutamine eelnevalt kehivatele moraaliireeglitele) ning nominalistlikes kujundites (tormine meri, saar, mäetipp, Kungla, Põhjala, Itaalia).

Need alged võib koondada nelja tunnuskimpu: **(1)** ideaal ei ole mitte olemasoleva klassi~grupi (töölised, noored) huvide realiseerimine,

vaid see tekib täiesti uuna vastandlike huvide vahealasse;

(2) ideaali semiootiline totaalsus, mis eeldab selle “rajamist” kõige esmasemast alusest, keelest alates, mistõttu ideaali realiseerimine on samal moel “lõpmatu kurv” nagu Aaviku veidi hilisem keeleuuendus;

(3) ideaali selgepiiriline ajaline ja ruumiline eemalolek;

(4) ideaali harmoonilisus ja terviklikkus: ühiskonnaklasside, kultuurisfääri, teksti ja selle osade omalaadne kosmoloogiline sidusus. Sellest tulenevad kunstide ja ühiskonna seotus – et kultuurisfääri arengu kaudu areneb ka ühiskond tervikuna –, keele seotus keeleteoga, erinevate kunstide harmooniline kooskõla jne.

Noor-Eesti algerioidil ei vormunud veel kõik ideaalid ega utopiad. Suits realiseerib ühe võimaluse oma hilisemas Eesti töövabariigi idees¹³⁴, Ridala töö ja rahvuse seostamise kaudu saavutatavas orirahva eneseületuses, Aavik oma totaalse semiootilise projekti alust, keelt ehitades. Siia võib liita Noor-Eesti servapoolsete liikmete tegutsemise: Linde katkematu energia nooreestilikku kunstiilma realiseerida püüdes, Peeter Rubeli ühiskondlikud paletused¹³⁵, Rudolf Lesta linnautoopiad¹³⁶, Jaan

131 Eestimaa Rahvahariduse Seltsi 1906./7. tegevuseaasta aruanne, lk. 48–60; Eestimaa Rahvahariduse seltsi 1910. aasta aruanne. Neljas tegevuseaasta. Tallinn, 1911, lk. 15.

132 Eestimaa Rahvahariduse Seltsi 1906./7. tegevuseaasta aruanne, lk. 86–87.

133 A. Kallas, Noor-Eesti. Näopildid ja sihtjooned, lk. 30.

134 Eesti Töövabariik. Eesti Sotsialistide Revolutsioonäride Partei märgukiri Eesti iseseisvuse küsimuses. Koost. G. Suits. Tallinn: Töö ja Võitlus, 1918.

135 Nt. P. Ruubel, Noor-Eesti ja poliitika. – Kümme aastat. Noor-Eesti 1905–1915. Tartu: Noor-Eesti, 1918, lk. 48–61.

136 Nt. T. Haug, Nooreestlane Rudolf Lesta. – Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasivaateid. Koost. ja toim. E. Lindsalu. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2006, lk. 70–85.

Sarve arusaam loovast teadusest, mida oma-soodu seob ka iluprintsiip¹³⁷.

5.2. Naaskem artikli alul esitatud _toopilise ja monaadilise printsiibi juurde. Karl Mannheim eristas oma 1929. aastal saksa keeles ja 1936. aastal täiendatuna inglise keeles ilmunud raamatus selgelt ideoloogiat ja utopiat. Ideoloogia teenib valitseva klassi huve ning on suunatud kehtiva ühiskonnakorra õigustamisele ja kindlustamisele. Utopia on seevastu alama klassi huvide väljendus, mis ühiskondlikku korda muutvat ideestikku hõlmates kannab sotsiaalse kriitika funktsiooni.¹³⁸ Mannheimi utopia on suunatud niisiis tulevikku, ideoloogia minevikku. Siinse teema jaoks on huvipakkavam aga Mannheimi katse utopia määratlust piiritleda. Utopiline mõtteviis on ühitamatu reaalse olukorraga, kus see esineb ja mida Mannheim nimetab toopiaks: "...ajaloo tee viib ühest toopiast üle utopia järgmise toopiani, jne."¹³⁹ Samas aga ei saa utopiliseks pidada igasugust mõtteviisi, mis eemaldub reaalsusest, vaid üksnes neid "reaalsust ületavaid orientatsioonid, mis tegevuse aluseks saades kalduvad kas osaliselt või tegelikult purustama selles ajas valitsevat asjade seisut".¹⁴⁰ Näiteks kui keskajal asus paradiis ühiskonnast väljaspool, mingis ajalugu ületavas teisepoolsuse sfääris, oli paradiisi idee veel keskaegse ühiskonna ja selle ideoloogia integreeritud osa, mitte utopia.¹⁴¹ See seisukoht kinnitab veel kord eespool esitatud eskapismi ja utopia erinevusi.

Küll otsesõnu Mannheimist tõukumata arendas lähedasi mõtteid Louis Marin, pakudes veelgi sobivama seose eelnevas esile tõusnud Noor-Eesti ideaaliotsingutega. Ka Marin esindab seda suunda, mis utopia pigem kitsamasse mõistesängi seob. Tema järgi saab ühiskond küpseks utopiaid looma alles uusaja koidikul, kodanluse esiletõusu

ja kapitalistliku tootmisviisi tekkega.¹⁴² Nii sai Thomas More oma "Utopia" kirjutada just siis ja mitte varem: "Utopiline diskursus hõlvab tühja – ajalooliselt tühja – ruumi."¹⁴³

Tühja ruumi hõlvamine on aga veelgi kandvam printsiip, sest utopiline diskursus on vastandite dialektilise sünteesi "nulltasand", see "...rajab endale teed vastandite vahealasse ja on nii *neutraalse* diskursiivne väljendus (määratletud kui "ei see ega teine" vastanditest)."¹⁴⁴ More'i "Utopia" pole ei Inglismaa ega Ameerika, ei Vana ega Uus maailm, vaid nende vaheala, utopia asubki näilise neutraalsusena kusagil ei ja jah'i, tõese ja väära, oleva ja tuleva vahel. Kuid utopiline diskursus ei lahenda antinoomiaid, ei paku sünteesi, vaid pigem lavastab "vastuolude kujutlusliku (või fiktsionaalse) lahenduse. See on sünteesi simulaakrum."¹⁴⁵

Eks olnud aga vahepeal olemine, vahealal paiknemine just see, mis iseloomustas Suitsu programmist proosat ja luulet, küll selgelt väljendatud utopiat loomata, kuid seda siiski nominalistlikult, nime nimetamise kaudu lubades. Ja kui Andresen tõmbab ühisjooni A. H. Tammsaare ja Suitsu vanadenoorte vastanduses, siis näib seejuures Marini mõttekäiku kinnitavat ka Tammsaare korduv lapse sünni kui lepituse sümbol. "Vanades ja noortes" õigustab Kaarli suremise ajal

137 Nt. J. Sarv, Ilu teaduses [kõnekoosoleku protokoll]. – Eesti Kirjanikkude Seltsi "Noor-Eesti" Aastaraamat, lk. 35.

138 K. Mannheim, *Ideology and Utopia*, lk. 49jj.

139 K. Mannheim, *Ideology and Utopia*, lk. 198.

140 K. Mannheim, *Ideology and Utopia*, lk. 192.

141 K. Mannheim, *Ideology and Utopia*, lk. 193.

142 L. Marin, *Utopics: The Semiological Play of Textual Spaces*. Trans. R. A. Vollrath. New York: Humanity Books, 1984, lk. 198.

143 L. Marin, *Utopics*, lk. xiii.

144 L. Marin, *Utopics*, lk. xiii.

145 L. Marin, *Utopics*, lk. xiii.

sündiv laps tema püüdlusi ja lepitab¹⁴⁶, küll surma hinnaga, põlvkonnad ning samal moel lepitab Sauna Eevi poeg Villu vastandid “Kõrboja peremehe”. Uus ideaal ei asu täielikult kummagi vastandi poolele, vaid jääb nende vahele, mõlema ressursse (teadmisi ja kogemusi, elusidki) ära kasutades.

Utoopilisus saab tekkida vaid ideaali selgepiirilise eksternaliseerimise läbi. See tähendab, peab eksisteerima selgelt tajutav erinevus reaalse ja ideaalse vahel ning ideaalsfäär peab olema pingestatud vaid raskustega ületatava distantsi abil.

Noor-Eesti ja nende kaasagsete tegutsemine kuulub põhiosas utoopilise kultuuriloomingu printsiibi alla. Jõgever ja mitmed teised eeskätt vanema põlve seltsiliikumise tegelased esindavad pessimistlikku utoopiat, mis vormub venestusajal vastupanu ja säilitamistungina; noorelastel on vähemalt kirjapanudu põhjal positiivne usk uue ilmavaate realiseerimisele.

Andresen leiab vanade ja noorte, kuid mitte sugupõlvade bioloogilise, vaid ideoloogilise vastanduse näol Tammsaare teoste läbiva printsiibi: neid “ühendab noorte unistustest kasvanud uus maailm, kus teostub harmoonia ideaal”.¹⁴⁷ Võime ju lisada, et lause esimene pool sobib ka Suitsu teega, kuid Tammsaare ja kesksete noorelaste ideaalid on ilmselt erinevad. Suitsul on hiljemalt “Kahest ilmavaatest” alates selleks monaadilise printsiibi realiseerimist (ehk loova isiku isekat sõltumatust) võimaldav ühiskond. Aavikul eristub selgelt ideaal ning ideaalühiskonna saavutamise meetod: midagi ei teki iseenesest, vaid uus parem ilm tuleb ise ehitada selle semiootilisest põhjast, keelest alates. Kusagil taamal, selle ehitustöö järel, terendub ehk ka järgmine aste eneseküllane monaadiline täius, nagu see avaldub Randvere “Ruhtis”.

Noor-Eesti seisukohtades toimub vaadeldud aastatel küll teisenemine, kuid mitte mur-

rang. See on _toopilise printsiibi sisene ja mitte selle asendumine monaadilise dominantiga. Dominandi nihkumist _toopilisest monaadilise suunas väljendab fraasi “ühismeelt on meil vaja” kadumine Noor-Eesti tekstides, täpsemalt selle teisenemine individuaalse vabaduse sooviks. Vähemalt varasemates tekstides on aga individuaalne vabadus veel allutatud ühiskondlikule.

Individuaalne vabadus on saavutatav vaid klassivabaduse kaudu. Sellise ühiskonna ihas ja pürgimuses, kus realiseeruks ka monaadiline printsiip, ühinevad nii Gustav Suitsu utoopiline vaheala kui ka Tuglase tärkav tervikliku täiuse soov ning Aaviku ja Grünthali semiootiline esteetika kui selle vältimatu aluse tagaja. Kuid see pole mitte ainult traditsiooniliste rõhutatud klasside, tööliste ja talupoegade vabadus, vaid ka täiesti uue ühiskonnakihi – intelligentsi ja eriti kunstnikkonna – piiritlemine. Noor-Eesti peamiseks pürgimuseks teel monaadilise vabaduse suunas oli tervikliku kultuurisfääri, kunstiilma loomine ning selles pürgimuses liikusid nad samas suunas muu kaasagse kultuuritegevusega. Ideaaliks saab ühiskond, mis võimaldaks täiuslikuna välja arendada ka monaadilise kultuuriloomingu printsiipi.

146 N. Andresen, Noorte ja vanade vastuolude motiive A. H. Tammsaarel, lk. 32.

147 N. Andresen, Noorte ja vanade vastuolude motiive A. H. Tammsaarel, lk. 38.

Brave New Estonia or Writing the World of Art

Virve Sarapik

Summary

Abstract: This article examines the aesthetic and social ideals in the early texts of one of the first integral Estonian cultural movements – Noor-Eesti (Young Estonia). The ideals are compared with the main texts of other major cultural movements of the time (e.g. the Estonian Literary Society). The aspirations of a small nation, influenced by the first great Russian revolution at the beginning of the century, can be mapped by means of two principles of culture-making: utopian, wishing to change society as a whole, and monadic or individual-focused.

Keywords: Young Estonia, the beginning of 20th century, cultural utopias

0. Inventing a new and better public or societal order is essentially a comprehensive project. It is usually a product of dissatisfaction with existing circumstances; the inventor is confident that he knows how everything could function better. Starting with the project, however, it soon becomes clear that it is not enough to improve only one part – the whole, with all its parts, must become better. A compact model of society naturally presupposes an attitude regarding high culture – science, literature and other arts. The function of scientists (or at least philosophers) in an ideal society has mostly been recognised, and they have even been offered ruling positions, whereas with the arts the matter is more complicated. The creators of ideal societies have typically got stuck on the social role of art.

The aim of this article is to examine the early ideas of the literary movement Young

Estonia regarding how to improve the existing society, Estonia. The analysis relies on two principles that tighten the self-regulation of culture: the utopian and the individual. The utopian principle of culture-making and self-reflection sees the purpose of an individual and group action in improving the conditions of society, their own country and people, the world or a social group. This is accompanied by dissatisfaction with existing circumstances, a belief in the necessity of changing them, and the projection of their own deeds against that background. The utopian principle proceeds, first of all, along a temporal axis, and then along a positive-negative axis. Faith in progress, in the chance of things getting better, is positive. The negative side contains, first of all, dystopia, which simultaneously constitutes a fear of radical changes. Another form is existential pessimism, acting despite presumed hopelessness. This kind of negative utopia characterised the late 19th century Russification period in Estonia, as well as the Soviet era, for example starting from the 1970s, when faith in the survival of the Estonian nation was on the wane, but people aspired towards it nevertheless. Time-wise, the positive ideal world is situated either in the past (a fondness for antiquity and an approach to the classical ideal as the only chance to improve things, e.g. Estonians' ancient fight for freedom) or in the future. The blending of the notions utopia and dystopia (also eutopia, anti-utopia and heterotopia) makes it possible to gather them under the notion_topical principle that joins the opposites of topos (meaning 'actually

existing order').¹ The _topical principle also includes atopia (meaning 'lack of place', 'placelessness'): a fictional world does not need to be situated in a specific place, or be present, thus showing its fictional essence in the most genuine way.

Another method of culture-making is focusing on the individual, and this is denoted in the current text as a monadic principle (instead, we could use the word atom-like, meaning initial, indivisible): this involves focusing on the interpretation of one's own activity and creative work, on developing one's mental and physical self. These two principles cannot, naturally, be totally distinguishable, one being hidden in the other: completely suppressing one's self is quite rare, as is the opposite, the lack of any faith in the world-changing power of your activities. However, they both exist, because any interpretation of one's activities, *autopoiesis*, self-reflection, is the inevitable foundation of any conscious activity and, via that activity, of culture.

1. This article concentrates on the earlier, programmatic texts of Young Estonia from the first to the third album (mostly written between 1904 and 1908), mainly dealing with the group interpreting itself, Estonian culture and society. The examined stage in the development of Young Estonia is characterised not so much by programmatic manifestos – the introductions of the albums are far too argumentative and long – as by a conscious wish to express the aims and starting positions.

The current article is based on the writing of four people, clearly connected with Young Estonia since its beginning: Gustav Suits, as the author of the programmatic texts, Friedebert Tuglas, Johannes Aavik and Villem Grünthal-Ridala.

There are not a large number of texts, but they are uneven and ideologically heteroge-

neous. Because of the writers' relatively young ages and other circumstances of the movement (e.g. the geographical distance between the leading figures²), there was never a compact and explicitly expressed Young Estonia movement as a world view or plan of action. Another background source is material in manuscript, primarily correspondence, now partly published. Thirdly, the external and later reception of the Young Estonia movement has been taken into consideration too. Fourthly, the historic context of Young Estonia is significant as well: if and to what extent the opinions of Young Estonians differed from contemporary aspirations and main ideas.

Two problems in fact intertwine here: (1) the ideals of Young Estonians, their opinions about art and art culture, their functions and works, and (2) their relations with ideas that were influenced by contemporary events and those of 1905, the changing society and cultural life, and those which also yielded their own impact. The first was set in rather strict temporal frames, whereas the second inevitably presumes temporal deviations in the past and future.

2. On the basis of this material, the following common features of the early aesthetic and social views of Young Estonia are delineated.

(1) Firstly the development of a new social layer, the intelligentsia, which could only hap-

1 See also the international conference based on a similar usage of notions, 'The City: _topias and Reflections' (19.–21.09. 2002, http://www.eki.ee/km/place/place_prog_3.htm). Topia in that meaning was introduced by Karl Mannheim's classic work, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. San Diego, New York, London: A Harvest Book, 1936, p. 192).

2 The mentioned quartet meet and were able to start their joint activity in time and space only in Helsinki beginning in September 1906, when Tuglas arrived there as well.

pen by creating a suitable semiotic environment. This required a new language for translating culture, and new types of texts based on that language that would join the topic of the intelligentsia to the relevant style. Aavik ('Our language and literature must become the language and literature of the intelligentsia...') was most persistent in that area.

(2) The second common feature is the natural-geographical distance of the ideal from Estonia. This is evident in the rhetoric of the ideal among the Young Estonia leaders, in the poetry at the time of Suits's first collection 'The Fire of Life', and in the fiction of other authors.

A popular metaphor, for instance, is the image of climbing a mountain. This is programmatic, with a hint of Nietzsche in the background, but it associates the metaphor of verticality with consciousness, social condition and evaluation, and is certainly a wider principle that organises structures of thought.³ Climbing a mountain is associated with rising waves, ascending in general and especially to the skies.

Another ideal location, in addition to the mountains, is 'one's own island'; in parallel with the mountains, Italy and the Alps are mentioned as well. The third temporal-spatial ideal location is *Põhjala*, the Northern Land. The earlier ideal place – Kungla – was separated by a temporal distance, being located in a dreamy past; the Northern Land was separated spatially, and Italy lies at a distance both temporally and spatially. What matters in all three is placing the ideal, which is marked only with its name, emphatically far away; it is not at an accessible distance (from Kungla), either spatially or temporally.

(3) A third common feature is the request for cosmological entirety: the text and all its parts had to be subjected to the same principles, while form and content had to be in

correspondence, and the style in accord with the narrative and characters; an artistic whole, emerging from tensions of dissonance or multilingualism, was excluded.

Entirety was achieved by the unity of the plan of content and the plan of expression. Besides being linguistic, the form of the text also had to be beautiful. The entire environment, including different arts and other spheres of human activity, had to be compact and harmonious as well. Such an all-embracing project was typical of the late 19th century/early 20th century world view. This is obvious in *Jugendstil* – its approach to the world view and not to style.

(4) The most radical orientation towards the future and a desire for everything new was represented by Aavik. Above all, we should mention Aavik's linguistic innovation, which had to produce a foundation for a new communicative system: firstly, the means of creating texts – the language – had to be perfected, and thus the style typical of the language, and texts, would be perfected as well. A kind of end point of the ideal was J. Randvere's (Johannes Aavik) treatise-short story 'Ruth' (1909). Here the monadic principle is realised, and the demand for harmony is developed to the end. 'Ruth' displays an accord of the male and female principles, the co-existence of different kinds of art and science, summarising and attuning all the Young Estonia urges.

3. The above showed that the earlier texts of Young Estonia do not present a clearly and fully developed ideal, although there are frag-

3 Compare e.g. George Lakoff's orientation metaphors: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980, pp. 14–19, or G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987, p. 283.

ments of the ideal in Tuglas's and Aavik's desire for wholeness, Suits's state of intermediation, opposition to the existing conditions (the slave mentality, and blind surrender to the existing rules of morality) and in nominalistic images (stormy seas, islands, mountaintops, Kungla, the Northern Lands, and Italy).

These elements can be gathered into four typical groups:

(1) the ideal is not the realisation of the interests of the existing class/group (workers, young people), but it emerges as something totally new in the intermediate place between the opposing interests;

(2) the semiotic totality of the ideal that presupposes its 'foundation' from the most primary basis, language; thus the realisation of the ideal is a similar 'endless curve', such as in Aavik's later linguistic innovation;

(3) the clear temporal and spatial distance of the ideal;

(4) the harmony and entirety of the ideal: a kind of cosmological unity of social classes, cultural spheres, and the text and its parts. Hence the connections between the arts and society – i.e. via the development of the cultural sphere, the whole society develops as well – the connection of language with the act of language, the harmonious accord of various arts etc.

Not all ideals and utopias were shaped at the early stage of Young Estonia. Suits realised one possibility in his later idea of an Estonian republic of work; Ridala does the same in the serf-nation's self-surpassing by associating breed and nation; Aavik in building language, the basis of his total semiotic project. The activity of marginal Young Estonia members could be added here as well: Bernhard Linde's ceaseless efforts in realis-

ing a Young Estonia-style art world; Peeter Rubel's social ideals; Rudolf Lesta's urban utopias; and Jaan Sarv's concepts of creative science, which are, in turn, connected with the principle of beauty.

4. The activity of the members of Young Estonia and their contemporaries mostly belongs in the principle of _topian culture-making. Individual freedom can only be achieved via class freedom. The utopian intermediary area of Gustav Suits, the emerging desire of Tuglas for total perfection, and the semiotic aesthetics of Aavik and Grünthal as the guarantee of its inevitable foundation all joined in the aspiration for a society where the monadic principle would be realised as well. However, this is not only the freedom of traditional oppressed classes, workers and peasants, but also the development of a totally new social layer – the intelligentsia and especially artists. The main aim of Young Estonia, as they moved towards monadic freedom, was to create a compact cultural sphere, a world of art, and in that aim they moved in concert with other contemporary cultural activities.

Some alternations took place in the views of Young Estonia during the examined period, but there was no radical change. The change occurred inside the _topian principle, and did not involve its replacement with the nomadic dominant. The ideal society was thus one that made it possible to also develop to perfection the principle of monadic culture-making.

Translated by Tiina Randviir

Proof-read by Richard Adang